

VEST-AGDER FYLKESKOMMUNE

-en drivkraft for utvikling

**Et verktøy for å
involvere barn og
unge i kommunal
planlegging**

skole

psykisk helse

a r e a l

kultur

økonomi

oppvekst

samfunns-

planlegging

**Bygd på FNs barnekonvensjon
med vekt på barn og unges rett
til å bli hørt og respektert**

FORANDRINGSFABRIKKEN

En stor TAKK til alle barn og unge som har vært med i prosjektet, fra Kristiansand, Kvinesdal og Lindesnes

Oppdragsgiver Ung Input: Vest-Agder Fylkeskommune

Utvikling av verktøyet Ung Input:

Forandringsfabrikken v/ Marit Sanner og Eva Dønnestad

Arbeidsgruppe: Jostein Røyseland, Kvinesdal, - Tor Vallenes, Lindesnes - Ole Martin Kyllø, Kristiansand - Ann Jørgensen og Bjørg Hellem, Vest-Agder Fylkeskommune.

Takk også til Rita Galteland og Nina Skjeseth, Kristiansand kommune.

Kontaktpersoner

Om prosjektet Ung Input

v/ Rådgiver Ann Jørgensen, Vest-Agder Fylkeskommune

Epost: ann.jorgensen@vaf.no

v/ Rådgiver Bjørg Hellem, Vest-Agder Fylkeskommune

Epost: bjoerg.hellem@vaf.no

Om metodikk / opplæring i metodikk:

Forandringsfabrikken, tlf. 91196561

Epost: marit@forandringsfabrikken.no

Epost: eva@forandringsfabrikken.no

Om erfaringer fra pilotkommunene:

Koordinator Tor Vallenes, Lindesnes kommune

Epost: tva@lindesnes.kommune.no

Kommunalsjef Jostein Røyseland, Kvinesdal kommune

Epost: jostein.royseland@kvinesdal.kommune.no

Lærer Ole Martin Kyllø, Kristiansand kommune

Epost: ole.martin.kyllo@kristiansand.kommune.no

Utgivelsesår: Oktober 2005

Redaktører: Forandringsfabrikken

Opplag: 2500

Grafisk design og illustrasjon: ...Terry

Trykk: Birkeland trykkeri

Verktøy og rapporter fra pilotkommunene:

www.vaf.no

www.forandringsfabrikken.no

Marit

Forandringsfabrikken er en ideell prosjektorganisasjon som arbeider for forandring gjennom å dele virkelighetsbilder – gjennom likeverdig deltakelse. De har utarbeidet forandringsfilosofi og metoder sammen med unge og fagfolk gjennom mange år. Holder kurs, verksted, forandringsprosesser med unge og voksne i ulike fagmiljø. Produserer hefter, utstillinger, bøker. De var prosjektledere for livet under 18 i regi av Regjeringen – der unge rapporterte til FN om hvordan det er å vokse opp i Norge. Fosterbarn var med i denne rapporteringen. De har også med støtte fra Utdanningsdirektoratet laget verktøyhefter om Barnekonvensjonen som skal utprøves på 200 skoler og deretter tilbys alle skoler.

Kontakt: marit@forandringsfabrikken.no, tlf. 91196561

Eva

Innledning v/ Vest-Agder Fylkeskommune	side 4
Hvorfor involvere barn og unge?	side 5
Om prosjekt Ung Input	side 6
Fra tre pilotkommuner	side 8
FNs Barnekonvensjon	side 10
Plan- og bygningsloven	side 12
Om å arbeide deltakende	side 13

Del I: Verktøy for å involvere barn og unge **side 17**

Isbrytere	side 18
A. Kartlegging	side 20
Kafebord	side 20
Fotocollage	side 21
Søppelkasse	side 24
Savncollage	side 23
Karttegnning	side 24
Kartregistrering	side 25
Temainstallasjon	side 26
Ønskevoksen	side 27
Videodagbok	side 27
B. Ideutøying og iderangering	side 28
Ideer på lapp	side 28
Ideer i lufta	side 29
Idepåfyll	side 30
Tomt rom fylles	side 31
Viktigdiagram	side 32
Idesirkel	side 33
C. Framtidsplanlegging	side 34
Framtidscollage	side 34
Ønskebrønn	side 35
Stillingsannonse	side 36
Handlingslinje	side 37

Del II: Eksempler på hvordan involvere barn og unge **side 39**

Kommunens visjon og slagord	side 40
Kommunens oppvekstforhold	side 41
Skoleplanlegging	side 43
Planlegging av fritidstilbud	side 44
Bygging av idrettshall eller idrettsanlegg	side 45
Psykatriplanlegging	side 46
Barnevernsplanlegging	side 47
Rusplanlegging	side 48
Miljøplanlegging	side 49
Kommunedelplaner	side 50
Reguleringsplaner og bebyggelsesplaner	side 51
Om barn og unges rapportering til FN	side 52
FNs Barnekonvensjon	side 54

FORORD

v/Tine Sundtoft
Fylkesrådmann
Vest-Agder
fylkeskommune

Barn og unge er vår viktigste ressurs, de er morgendagens voksne. Barn og unge har kunnskaper som vi voksne ikke har. De er eksperter på egen barndom, og hvordan det er å vokse opp i Norge i dag.

Vest-Agder fylkeskommune har som mål å anvende FN's barnekonvensjon på all offentlig og privat virksomhet – og å øke barn og unges deltakelse i samfunnsplanleggingen.

FN's barnekonvensjon gjelder nå som norsk lov. Dette innebærer i praksis store utfordringer for kommunene. De overordnede utfordringer på kommunalt nivå handler om å fatte beslutninger til barnets beste, skape forutsetninger for at alle barn skal ha like vilkår, samt at barn og unge sikres retten til å si sin mening.

Når barn og unge får mulighet til å bidra og bli tatt på alvor, ser vi at de gir oss gode svar og nyttige innspill til de oppgaver vi ønsker å løse. Gjennom gode involveringsprosesser får barn og unge mulighet til å vokse, til å prøve ut egne meninger og de får erfaringer som varer livet ut, i tillegg til at vi voksne lærer mye.

I Norge har vi lang erfaring med å gjøre prosjekter der barn og unge i ulik grad medvirker, men vi har mye å hente i å få medvirkningen til å bli reell. Vi må sikre barn og unges deltakelse i kommunale prosesser ved å bruke sunn fornuft og stille spørsmål om:

Kan barn og unge bli berørt av prosessen/
beslutningen/vedtaket?

Har vi prioritert våre ressurser for å ivareta
barn og unges rettigheter?

Hvordan er barn og unges meninger kommet til uttrykk?

Har vi tatt hensyn til barnekonvensjonens krav
gjennom prosessen?

Med Ung Input ønsker vi at flere kommuner tar barn og unge med i kommunal planlegging, at verktøyet skal gi kommunene inspirasjon og ideer til å involvere bredden av barn og unge i viktige planprosesser. Ung Input skal være det verktøyet som gjør at kommunene lettere lar barn og unge komme med sitt bidrag i kommunale planprosesser innenfor tema som for eksempel: oppvekstmiljø, identitet, psykisk helse og fysisk planlegging.

Med Ung Input som redskap finnes det ingen gode unnskyldninger for å la være!

Tine Sundtoft
Fylkesrådmann
Vest-Agder fylkeskommune

HVORFOR involvere barn og unge?

Aina Stoss, ungdomsskoleelev i Kvinesdal

Barn og unge burde være med i kommunal planlegging p.g.a at vi ser ting med andre øyne enn de voksne gjør. Enkelte ting som voksne synes er viktige, synes vi som er unge kanskje er mindre viktige. Det er også viktig for oss unge å vite at det vi sier og mener blir tatt på alvor av de voksne, for vi vet hva vi vil og hva vi trenger. Å vite at vi også kan delta i kommunal planlegging og at de voksne lytter til oss, kan også være med å styrke selvtilliten vår. Dette kan t.o.m få unge til å interessere seg for politikk og kanskje ønske å arbeide med dette i framtida.

Jan Oddvar Skisland, ordfører i Kristiansand

Barn og unge må involveres fordi det er de som er framtida og skal leve lengst i kommunen. I tillegg så er det viktig å signalisere at barn og unges meninger betyr noe.

Andreas Lindseth, ungdomsskoleelev i Kvinesdal

Barn og unge må få delta for at deres ønsker, behov og meninger blir hørt før politikerne bestemmer. I saker som angår oss, kan vi se det fra barn og ungdoms ståsted. Vi kan si noe om hva vi synes er bra og hva som kan gjøres bedre eller annerledes.

Odd Omland, ordfører i Kvinesdal

Nettopp at det er ungdommen selv som er med på å si hva de selv ønsker, ser jeg som ordfører på som svært viktig. Skal de tiltak som vi gjennomfører være vellykket og ha noen verdi, må det ha sin forankring i det ungdommen selv er opptatt av.

Ole Martin Kylo, lærer i Kristiansand

I løpet av minst 13 år opparbeider barn og unge seg en kompetanse på hvordan de lærer best. Skolen i dag er svært forskjellig fra for noen år siden. Det kan da ikke være riktig at voksne med erfaring fra den gamle skolen, skal være alene om å ta viktige beslutninger for dagens elever? Egentlig er det ganske enkelt, vi voksne ville neppe vært fornøyde med å være en del av et samfunn der vi ikke ble tatt med på råd i saker som angikk oss? Hvorfor skulle vi da forvente det av våre unge?

Tine Sundtoft, fylkesrådmann i Vest-Agder fylkeskommune

Barn og unge vet best hvordan det er å være barn og unge i Norge i dag. Derfor er de ekspertene på mye av det vi ønsker å få svar på i kommunal planlegging. Barn og unge er en verdifull ressurs og de er morgendagens voksne. Barn og unge har egne rettigheter knyttet til lovverket og ulike internasjonale avtaler. FNs barnekonvensjon setter rammer for hvordan barn og unge skal tas hensyn til i all aktivitet for samfunnsplanlegging.

Den som spør, får kanskje vite noe nytt... Det er ikke så vanlig som vi liker å tro – å spørre dem det gjelder.

Det kan være fristende å tro at vi vet hva som er best ...for andre. Det kan være særlig fristende for oss voksne å tro at vi vet hva som er best for barn og unge. Vi vet mer, kan mer og har lest flere rapporter og bøker...

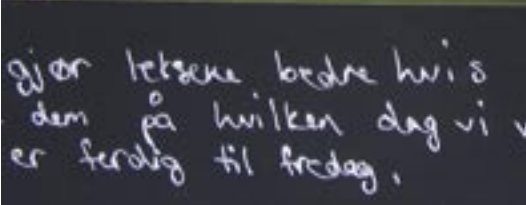
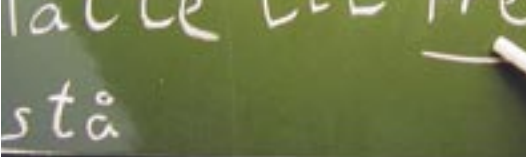
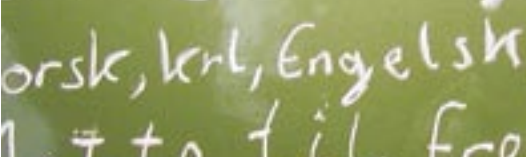
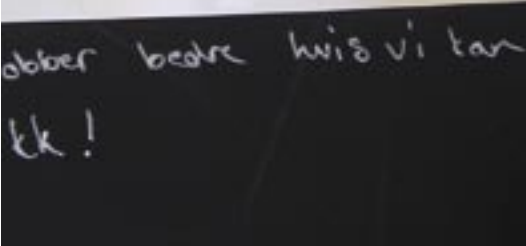
Selv om de fleste av oss voksne kan huske mye fra da vi var 10, 14 eller 17 år, er det ikke helt sikkert det kjennes akkurat sånn for de som vokser opp nå.

Heller ikke alle forskningsresultater som blir grunnlag for nye satsinger, har hentet svarene sine fra den virkelighet som barn og unge i din kommune lever i.

Vi tror forandringsarbeid har størst sjanse for å lykkes om det er solid forankret i virkeligheten til dem det gjelder – slik virkeligheten oppleves av dem.

Eva Dønnestad og Marit Sanner, FORANDRINGSFABRIKKEN

prosjekt UNG INPUT

HVEM involveres?

Verktøyet legger opp til å inkludere mange barn og unge i alderen 10-18 år. Det kan være hele skoleklasser, alle på en fritidsklubb, et helt fotballag, eller f.eks. unge i en bestemt aldersgruppe i et nærmiljø. Her legges i liten grad opp til å velge ut de mest engasjerte eller "flinke".

HVA involveres i?

Det kan være.... visjonstenking for framtida ..... kommunale planprosesser ..... kartlegging av hvordan det er å vokse opp i en kommune ..... utforming av et tiltak eller en aktivitet .....

Verktøyene kan nyttiggjøres innenfor tema som oppvekstmiljø i kommunen, kultur og fritid, skoleutvikling, nærmiljøutvikling, unges engasjement og muligheter for innflytelse, identitet og psykisk helse.

Verktøyene kan brukes for å kartlegge og bevisstgjøre hvordan virkeligheten er, sett fra barn og unge, få fram deres erfaringer, ideer og ønsker for framtida – og for å legge til rette for at de kan gi innspill eller ta egne beslutninger i utforming av tiltak eller aktiviteter.

HVORFOR involvere?

Barn og unge vet best hvordan det er å være barn og unge.
Barn og unge har egne erfaringer.
Barn og unge har mange gode ideer.
Barn og unge kan være mer nytenkende enn voksne.
Barn og unge har rett til å bli hørt,
bli møtt og tatt på alvor i alt som angår dem.

Verktøy til administrasjon og politikere

Verktøyene er utarbeidet til administrasjon og politikere i kommunene. De kan brukes av saksbehandlere, lærere, prosjektledere og i stillinger der det er nyttig, lovpålagt – eller rett og slett lurt – å involvere barn og unge i det arbeidet en utfører som ansatt i kommunen.

Politikere vil kunne ha stor nytte av å kjenne verktøyene – for å kunne stille gode spørsmål om hvordan kommunen har sikret involvering fra barn og unge i saker som angår dem, men også for selv å kunne bidra i høringer der barn og unge involveres. Det gis opplæring i tankegods og metodikk for kommuner som ønsker det. Alle som skal bruke verktøyet bør lese side 14-16: "Om å bruke Ung Input-verktøy."

Ung Input er verktøy for å involvere 10-18-åringer i planprosesser.

Verktøyene bygger på erfaring fra arbeidsprosesser i pilotkommunene Lindesnes, Kristiansand og Kvinesdal. Mer om arbeidsprosessene står i hefter fra hver prosess – eller på en cd-rom vedlagt verktøyboka.

Ideen

Ideen har vært å lage verktøy som kan brukes av alle som har ansvar for planlegging og beslutningsprosesser i ulike deler av kommunal virksomhet. Verktøyene gjør det dermed lettere for en kommune å systematisk involvere barn og unge i kommunal planlegging.

Mål

- Styrke barn og unges selvfølelse og opplevelse av mestring
- Styrke barn og unges tilhørighet til hjemstedet sitt
- Øke barn og unges deltakelse i samfunnsplanlegging gjennom å inkludere deres erfaringer, tanker og ideer i ulike deler av planprosesser
- Skape et verktøy som kan brukes av planleggere i ulike deler av administrasjonen i kommunene
- Gi barn og unge, politikere og ansatte i kommunene kjennskap til barn og unges rettigheter slik de står i FNs Barnekonvensjon.

Forandingsfabrikken har gjennomført arbeidsprosessene i de tre pilotkommunene. På bakgrunn av dette og erfaringer fra andre prosjekter gjennomført de siste årene, er Ung Input verktøyene utviklet.

Tre pilot-kommuner

LINDESNES

Tema: fysisk planlegging

5.og 9.klassinger om sentrum i Lindesnes kommune

Utdrag fra innledning v/ Ivar Lindal, ordfører Lindesnes kommune.

Lindesnes kommune arbeidet med omreguleringsplanen for Vigeland sentrum. I den forbindelse har kommunen engasjert forskjellige aktører med det mål for øyet at den nye reguleringsplanen skal bli så velfundert og framtidsrettet som mulig.

.....For å oppnå dette er det viktig at kommunen spiller på lag med de personer, interesseorganisasjoner, fagmiljøer etc som vi ønsker å tilrettelegge for. Kort sagt: de som har skoen på vet ofest best hvor den trykker, og de er det viktig at kommunen lytter til.

Den kreativitet og engasjement elevene viste i arbeidet i dette prosjektet er imponerende og verdifullt for planprosessen. Om vi ikke kan love å ta høyde for alle gode forslag, så skal vi tilstrebe å få til så mye som mulig.

Se vedlagt rapport fra Lindesnes.

KRISTIANSAND

Tema: skoleutvikling

7.klassinger om når de lærer best

Utdrag fra innledning v/ Nina Skjeseth, leder Pedagogisk senter.

Kristiansand kommune er opptatt av medvirkning. Viljen er til stede, og potensialet for å øke graden av medvirkning er stor.

Kommunen har siden 1991 involvert og samarbeidet med elevrådene i grunnskolen om arealplaner. Rikspolitiske Retningslinjer gjorde det klart for oss at barn og ungdom skulle medvirke i planprosesser.

Denne gang fikk vi, gjennom Fylkeskommunen og Forandringsfabrikken, mulighet til å delta i kartlegging av læringsmiljø og utvikling av metoder for hvordan involvere elevene mer i skolens pedagogiske innhold. Det passet godt.

Elevengasjement, bred deltakelse og varierte arbeidsmåter og humor, var kjennetegn ved prosessen i prosjektet. En slik tilnærming passer med kommunens pedagogiske plattform.

Prosjektet har svart til forventningene våre. Kristiansand har fått flere arbeidsredskap som kan inngå i metoderepertoaret på kommunens skoler. Det er enkle arbeidsmåter elever selv har vært med å utvikle og som de sier fører til større engasjement for flere elever.

Se vedlagt rapport fra Lindesnes.

KVINESDAL

Tema: tilhørighet og identitet

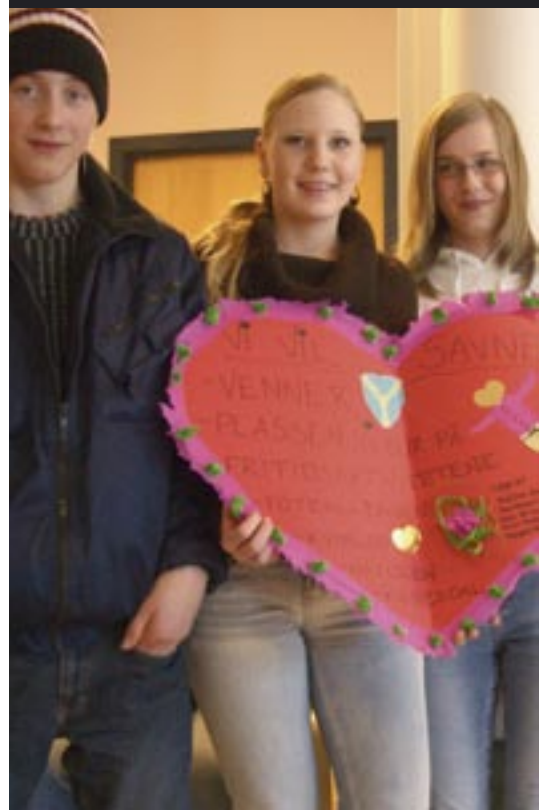
8.og 9.klassinger om å være ung i Kvinesdal kommune

Utdrag fra innledning v/ Jostein Røyselund, kommunalsjef.

I Kvinesdal har vi en visjon om å "Legge Kvinesdal i hjertet på den oppvoksende generasjon". Dette har blant annet gitt seg utslag i at en av våre strategier i næringsplanen er å "utvikle kommunen på ungdommens premisser". Likevel er det ofte vi voksne som ender opp med å definere hva unge ønsker.

Vi har prøvd med Barnas kommunestyre, og har planer om et ungdomsråd. Men vi ser at en slik arbeidsform har lett for å bli at vi plasserer ungdommen inn i en voksenrolle, og at arbeidet ikke skje på ungdommens premisser. I arbeidet med Ung Input har vi opplevd en helt annen virkelighet. Her er det skapt en arena som ungdommen føler seg trygg i og som makter å gå i dybden på ungdommens opplevelse av virkeligheten.

Se vedlagt rapport fra Kvinesdal.

FNs barnekonvensjon

DEL AV NORSK LOV

Vil du vite mer?

"FNs barnekonvensjon – fra visjon til kommunal virkelighet"

Utgitt av Senter for menneskerettigheter ved Universitetet i Oslo.

FNs barnekonvensjon gjelder for alle barn under 18 år. Den inneholder 42 artikler som omhandler barn og unges rettigheter – og som beskriver det ansvaret voksne har for å sikre barn og unge en god oppvekst.

Konvensjonen ble vedtatt av FN i 1989. Den ble deretter ratifisert av den norske regjeringen i 1991. For å styrke barnerettighetenes betydning i Norge, vedtok Stortinget i 2003 å gjøre FNs barnekonvensjon til norsk lov. Dette var unikt i verdenssammenheng.

Målet med å gjøre barns rettigheter til del av norsk lov, var å sikre en sterkere fokusering på barns menneskerettigheter i Norge. Barns rettigheter skal prege og gjennomsyre alle beslutninger og all offentlig virksomhet som berører barn og unge. Kommunen har plikt til å respektere barns rettigheter og setter grenser for hvor langt kommunene kan gå i myndighetsutøvelsen sin ovenfor barnet.

Svært mange av de tiltak kommunene beslutter, utvikler og driver, berører på en eller annen måte barn og unges situasjon. Barnerettighetene er derfor svært viktige for de fleste politikere og politiske organer i en kommune – og i like stor grad viktige for de ansatte i de ulike etater og sektorer.

Barnekonvensjonen gjelder i tillegg til andre lover, men fordi den er del av menneskerettsloven, fikk den høyere status enn andre lover og gjelder foran dem om det er ulikhet. Dette gjør at barnekonvensjonen også bringer med seg overordnede perspektiver for hvordan all annen lovgivning som angår barn og unge, anvendes. Å gjøre den til del av norsk lov, var også for å dra annen lovgiving i retning av at

barn og unges interesser prioriteres sterkere. Vedtaket er en oppfordring – og samtidig en inspirasjon – til kommunene om å prioritere interessene til barn og unge. Og kommunene har plikt til å arbeide aktivt for å oppfylle rettighetene.

Fordi konvensjonen er del av norsk lov, er det mulig å klage på vedtak en mener ikke følger konvensjonen. Fylkesmannen, sivilombudsmannen og domstoler vil behandle dette og følge med på at konvensjonen følges.

Barnekonvensjonen er laget sånn at det ikke alltid er lett å vite når innholdet er oppfylt. Dette skaper utfordringer i den kommunale forvaltningen. Samtidig gir det kommunene mulighet til å bestemme hvordan det skal legges til rette for at barnekonvensjonen blir oppfylt til barnas beste.

Alle land som har ratifisert barnekonvensjonen (og det er nesten alle land i verden), rapporterer hvert 5.år til FNs barnekomite. Staten og frivillige organisasjoner har ansvar for rapporteringen, i to ulike rapporter. Komiteen har som oppgave å påse at et land oppfylder sine forpliktelser etter konvensjonen. Norge rapporterte sist i 2003. Gjennom prosjektet "Livet under 18", i regi av Regjering og ulike departementer, ble innspill fra barn og unge for første gang tatt inn som del av Regjeringens rapport. Se mer om prosjektet på side 52-53.

Kartleggingen viste at den artikkelen norske barn og unge "i gjennomsnitt" synes er viktigst for de under 18 år her i landet, er art.12: Barns rett til å si sin mening, bli møtt med respekt og bli hørt i saker som angår dem.

BARNEKONVENSJONENS FIRE GRUNNPRINSIPPER:

Barnets beste (artikkel 3)

”Ved alle handlinger som berører barn, enten de foreta av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn.”

Prinsippet innebærer at hensynet til barnet skal komme inn i alle handlinger som på en eller annen måte angår barn – og at kommunen skal ha barneperspektiv på store deler av sin virksomhet. Konvensjonen gir ingen definisjon av barnets beste, det vil variere i forhold til de barna det gjelder og den aktuelle saken. Prinsippet forutsetter derimot at kommunene innenfor de ressursene som fins, arbeider for å tilgodese barns interesser.

Barnets rett til å bli hørt (artikkel 12)

”Partene skal garantere et barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, retten til fritt å gi uttrykk for disse synspunktene i alle forhold som berører barnet og tillegge barnets synspunkter behørig vekt i samsvar med deres alder og modenhet.”

Prinsippet innebærer at barnets syn ikke bare skal innhentes, men også tillegges vekt og kunne påvirke beslutninger der det er ønskelig og mulig. Barns rett til medbestemmelse har vært et hovedperspektiv i norsk barnepolitikk i lang tid. Prinsippene er nedfelt i barnelov, barnevernslov, lov om opplæring og sosialtjenesteloven. Lovene presiserer at barn over sju år, har en ubetinget rett til å bli hørt. FNs barnekomite har slått fast at myndighetenes ansvar for å virkeliggjøre artikkel 12, gjelder uavhengig av tilgjengelige ressurser.

Barnets rett til ikke å bli diskriminert (artikkel 2)

”De stater som er parter i konvensjonen skal respektere og sikre de rettigheter som er fastsatt i konvensjonen uten diskriminering av noe slag og uten hensyn til barnets eller foreldrenes rase, hudfarge, kjønn, språk, religion, politisk oppfatning, nasjonale, etniske eller sosiale opprinnelser...”

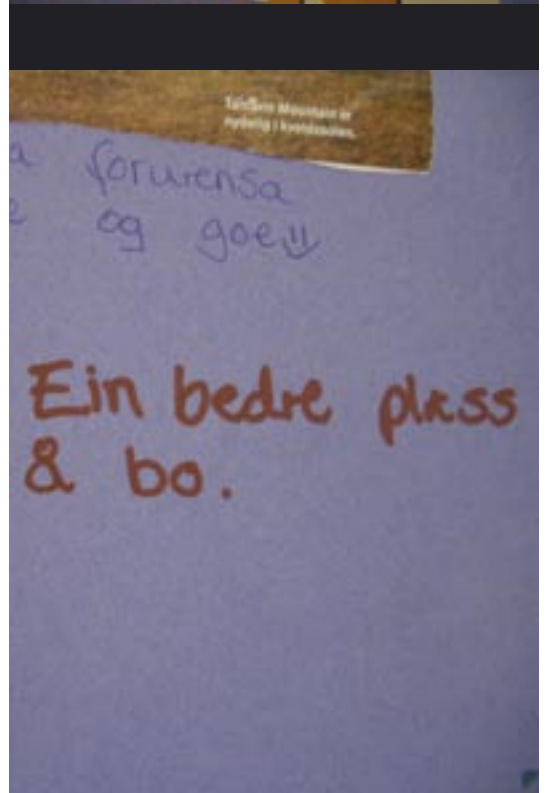
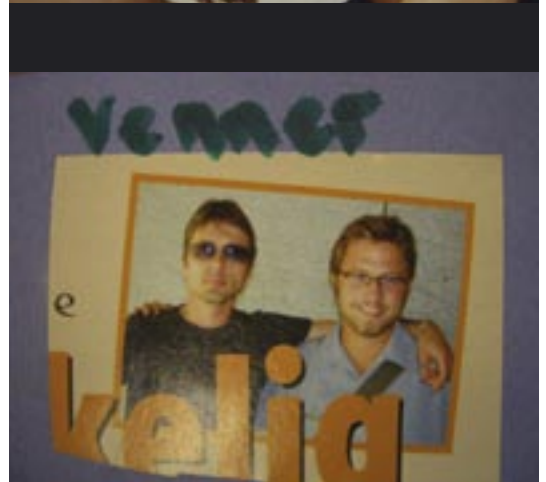
Prinsippet om ikke-diskriminering er ikke noe nytt som kom med konvensjonen. For all forvaltningsvirksomhet gjelder et generelt forbud mot usaklig forskjellsbehandling – eller diskriminering.

Barnets rett til optimal utvikling

”Partene erkjenner at hvert barn har en iboende rett til livet. Partene skal så langt det er mulig sikre at barnet overlever og vokser opp.”

Retten til liv er beskyttet gjennom en rekke generelle lover. Kommunene har stor valgfrihet til selv å oppfylle dette grunnprinsippet i barnekonvensjonen, de må selv finne virkemidlene for å oppfylle slike krav. Konvensjonen krever likevel at det faktisk iverksettes effektive og hensiktsmessige tiltak.

Grunnprinsippene preger innholdet i alle de mer enn 40 artiklene i Barnekonvensjonen.

Plan- og bygningsloven

Plan- og bygningsloven er den sentrale loven når det gjelder planlegging i kommunen. I lovens § 16 står: "Berørte enkeltpersoner og grupper skal gis anledning til å delta aktivt i planprosessen."

Plan- og bygningsloven hjemler videre bl.a.:

- Utpeking av barnerepresentant og dennes virkeområde (§9-1)
- Rikspolitiske retningslinjer

§ 9-1: Barnerepresentanten (BR)

Kommunestyret i hver kommune skal utpeke en tjenestemann med særlig ansvar for barn og unges interesser i planbehandlingen. Ved hver ny kommunestyreperiode skal valget av BR tas opp til behandling. Hensikten med at kommunene skal ha en barnerepresentant er å få hensynet til barn og unge inn i planbehandlingen på et tidlig tidspunkt. Barnerepresentant har ikke ansvaret for å organisere barn og unges medvirkning i planprosesser, men for å vurdere om barn og unge er involvert i prosesser der de burde være det.

Rikspolitiske retningslinjer for å styrke barn og unges interesser i planleggingen (RPR barn og unge)

"RPR barn og unge" må oppfattes som en instruks til lokale og regionale myndigheter. Den formidler samtidig hva som er nasjonal politikk på bestemte områder og skal være retningsgivende for all planlegging etter plan- og bygningsloven på kommune- og fylkesnivå. RPR kan bare brukes på behandling av saker etter plan- og bygningsloven - som fylkesplaner, kommune(del)plan, reguleringsplan, byggesaker mm. I RPR står følgende krav til den kommunale planprosessen: Punkt 4d: Kommunen skal organisere planprosessen slik at synspunkter som gjelder barn som berørt part kommer fram, og at ulike barn og unge selv gis anledning til å delta. Punktet har til hensikt å gjøre kommunene oppmerksom på at barn og unge ofte er berørt av planer, selv om de ikke faller inn under den gjengse forståelse av "berørt part". Her oppfordres til å trekke barn og unge mer aktivt inn i planprosesser, en ren presisering av PBLs generelle krav om medvirkning (§16). Kravet gjelder de saker barn og unge berøres av, der de har ønsker om eller forutsetning for å delta. Det krever spesiell omtanke og spesielle metoder for å tilrettelegge dette.

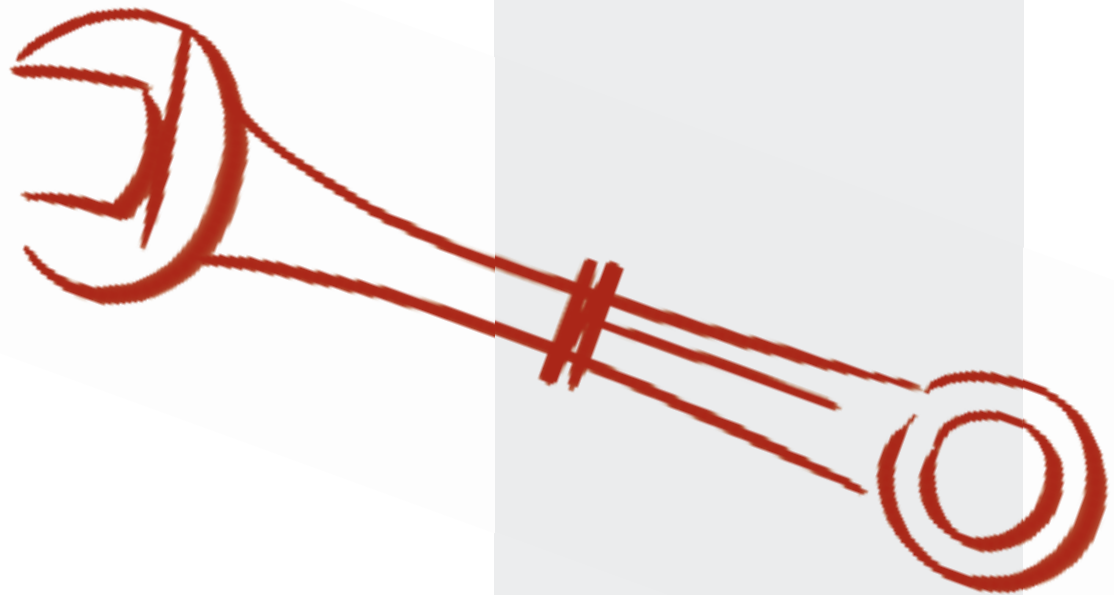
Annet lovverk

Også Læreplanverket (generell del), Opplæringsloven, Barneloven, Barnevernsloven og Sosialtjenesteloven understreker på ulikt vis barn og unges rett til å uttale seg i saker som angår de og til å bli møtt med respekt. Kommuner som ønsker å ta barn og unges behov og interesser og lovens krav om medvirkning på alvor, vil ha stort utbytte av å innarbeide rutiner for å bringe barn og unge tidlig inn i planprosesser.

En del kommuner har i kommuneplanens utfyllende bestemmelser stilt krav om barns medvirkning og har laget egne retningslinjer for å involvere barn og unge.

Om å arbeide deltakende

FORANDRINGSFABRIKKENS FILOSOFI

Forandringsfabrikkens filosofi og erfaring med utvikling av verktøy for kommunikasjon med barn og unge er utviklet av Eva Dønnestad og Marit Sanner. Den er grunnbjelken i utviklingen av Ung Input-verktøyene. Derfor presenteres noen glimt fra den her.

Likeverdig deltakelse

Forandringsfabrikken arbeider ut fra verdien om at alle deltakerne er likeverdige og kan uttrykke sine versjoner av virkeligheten. Vi ønsker å nå inn til deltakerne selv har lyst og ressurser til å gjøre noe med – for å sikre at forandringer starter i en sann virkelighetsbeskrivelse for de det gjelder.

Arbeidsprosessene preges av lekenskap og humor. Unge i ulike prosjekter vi har gjennomført, har meldt at dette er uvurderlig for at de skal ha lyst til å uttrykke sine erfaringer og ideer og for at de i det hele tatt skal "gidde" å medvirke. De føler seg tryggere og mer komfortable i et slikt "arbeidsklima".

Kreativ og visuell metodikk

Unge i ulike livssituasjoner har i mange prosjekter sagt at de gjerne vil uttrykke seg på flere måter enn bare ved å prate. Det prates allerede for mye, sier de – både på skolen, i organisasjoner og på institusjoner. Ved å prate har ofte de voksne stor grad av kontroll og det kan være vanskelig å lage likeverdige kommunikasjonssituasjoner når unge og voksne skal arbeide sammen. Å lage en fotocollage, en reklameplakat eller en installasjon er for mange også morsommere enn bare å prate. Det er uttrykk de kan like å arbeide. Det skaper trygghet og engasjement.

Tilretteleggerrollen

Å bruke denne type deltakende metodikk krever at de som har ansvar for å gjennomføre arbeidsprosessene, etterstreber å møte deltakerne som likeverdige. De er derfor i disse prosessene ikke ledere, men tilretteleggere. Rollen handler om å få deltakerne til å ville uttrykke sine tanker, erfaringer og ideer til forandring. Det kan være en uvant rolle for mange voksne – du skal være pådriver uten å påvirke. Barn og unge er ekspertene og får uttrykke sine meninger om temaet på måter de ulike verktøyene legger opp til.

Utvikling av verktøy

Forandringsfabrikken har på ulike fagfelt utviklet kreative og visuelle verktøy for at ulike barn og unge skal ønske å bidra med sine erfaringer og ideer. Utviklingen foregår i samarbeid med unge og fagfolk på det temaet vi arbeider med, i stor tro på at resultatet blir bedre når det er laget i samarbeid med dem det gjelder.

OM Å BRUKE UNG INPUT VERKTØY

Verktøyene i "Ung Input" er utprøvd sammen med mange barn og unge på ulike problemstillinger. Det er vektlagt å finne uttryksformer som kan aktivisere, inkludere og engasjere. Verktøyene kan bringe god latter inn i arbeidsprosessene.

Verktøyene kan ved første øyekast virke fremmede for voksne, men ved nærmere øyekast er de kanskje ikke så fremmede. Uttrykkene er i hovedsak foto, plakater, tabeller, lapper eller video. Organiseringen er kanskje annerledes enn de rammene vi vanligvis jobber innenfor i kommunal planlegging – ved at de tar utgangspunkt i en bred gruppe barn og unge, og gjennom det ber om innspill fra mange ulike deltakere. Vi tror også dette i stor grad er en tilvenning, og at en må øve på å finne trygghet i å arbeide på denne måten.

Ikke få planleggere har etter å ha kjørt en del arbeidsprosesser sagt at de ikke lenger forstår hvordan de tidligere kunne unngå å gjennomføre deltakende arbeidsprosesser.

"Vi har prøvd med Barnas kommunestyre, og har planer om et ungdomsråd. Men vi ser at en slik arbeidsform har lett for å bli at vi plasserer ungdommen inn i en voksenrolle, og at arbeidet ikke skje på ungdommens premisser. I arbeidet med Ung Input har vi opplevd en helt annen virkelighet. Her er det skapt en arena som ungdommen føler seg trygg i og som makter å gå i dybden på ungdommens opplevelse av virkeligheten"

Jostein Røyseland, kommunalsjef i Kvinesdal

Arbeidsprosessene i Ung Input

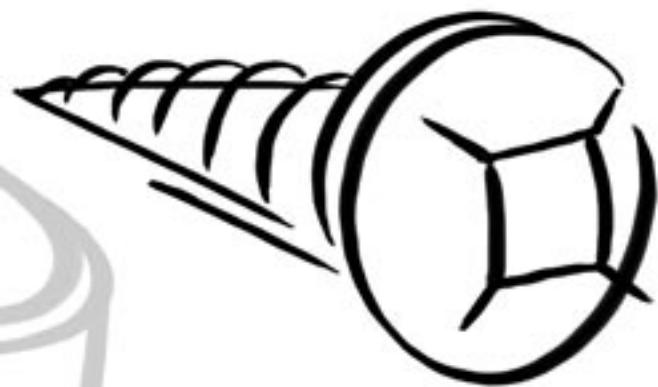
Arbeidsprosessene inneholder oftest verktøy der en kartlegger deltakernes erfaringer og opplevelser av virkeligheten. De ender gjerne i konkrete resultater og ønsker om forandring.

Alle barn og unge en problemstilling angår, har erfaringer og ideer som kan være viktige for å skape gode forandringer. Lykkes dere med å organisere arbeidsprosesser som inkluderer mange barn og unge i ulike livssituasjoner, kan dere komme fram til resultater mange har et eierforhold til. Da kan sjansen for å få gjennomført forandringer bli enda større.

Hvilke barn og unge delta?

Hvordan velge ut hvilke barn og unge som skal delta? Det er viktig å tenke bredde. En kan gjerne ta utgangspunkt i alle elevene på et trinn, alle unge i en klubb eller organisasjon, alle i ei aldergruppe eller alle barn og unge i et boligområde.

Barn og unge som ellers ikke er så aktive, kan gjennom denne typen deltakende arbeidsprosesser, få mulighet til å ta en litt ny rolle. I mange av verktøyene etterspørres noen andre egenskaper enn det de er mest vant til å bli målt etter.

Voksenrollen som tilretteleggere

Voksne er tilretteleggere når verktøyene skal brukes. En variant er at eldre ungdom er med som tilretteleggere. Tilretteleggeren kan kjenne deltakergruppa fra før, men det er ingen nødvendighet. Erfaring viser at det noen ganger også kan være en fordel at tilretteleggeren kommer "utenfra", spesielt om en arbeider med tema "litt lenger inn", som rus, mobbing, problemer på skolen, psykisk helse osv.

Hva gjør tilretteleggeren?

Som tilrettelegger skal du introdusere oppdragene og sette i gang arbeidsprosessene. Du skal følge med om arbeidet stopper opp eller om noen lurte på noe. Du spør og motiverer rundt på gruppene og i plenum. Men du er ikke sjef og har ikke svarene. Å være tilrettelegger vil i hele arbeidsprosessen si å ha lyst til å få fram og være interessert i andres erfaringer, tanker og løsninger. Du må ha stor grad av tilstedeværelse i rommet, og til enhver tid ha oversikt over hva som skjer i gruppene og med deltakerne.

Det er alltid lurt å være to tilretteleggere for å gjennomføre en arbeidsprosess. Det gir de voksne trygghet i selve arbeidet, og det gir større mulighet for å praktisere raushet og fleksibilitet.

En lærer å være tilrettelegger gjennom å gjøre tilrettelegging. En blir en god tilrettelegger gjennom å øve. Mest uvant og vanskeligst er det nok helt i starten. Du må finne fram til hvordan du best kan utføre denne "jobben", og hvordan du på en god måte kan ta i bruk dine styrker og ditt engasjement.

Barn og unge merker fort om vi som voksne later som vi ønsker å høre erfaringene og innspillene deres, om dette er noe vi gjør fordi vi har blitt satt til å gjøre det, om dette er noe vi gjør for å kunne sette stjerne i boka ELLER om dette er noe vi gjør fordi vi er reelt interessert, engasjert og ser nødvendigheten av å inkludere barn og unges innspill.

Ulike faser i en arbeidsprosess

Arbeidsprosessene består ofte av fasene kartlegging, idemyldring, løsningsjakt og utforming av handlingsplaner. Flest verktøy er her foreslått til kartlegging. Det er fordi denne fasen er svært grunnleggende for å få et godt resultat i prosessen. Kanskje er denne fasen av en arbeidsprosess den som oftest blir hoppet over eller gjort lite grundig. I arbeidet med "Ung Input" oppfordres dere til å vektlegge kartlegging, ikke fordi en ikke skal se framover, men for å skape et godt og stødig fundament når ideer til forandring skal uttrykkes.

Plenum – grupper – plenum

I gjennomgangen av verktøyene foreslår vi som oftest arbeid i grupper på fire eller fem personer. Vi tror dette kan øke sjansen for at hver enkelt tør og vil gi sitt "avtrykk" inn i arbeidsprosessen. Hver aktivitet introduseres i plenum. Deretter foreslås det i de fleste verktøybeskrivelsene å arbeide i grupper, med instruksjoner om hva som skal gjøres i gruppa. Tilretteleggere utdyper og forklarer om nødvendig underveis hvordan oppdraget skal gjøres, men kommer ikke med forslag til svar. Tilretteleggerne må heller ikke på noen måte underveis uttrykke sine meninger, følelser eller vurderinger rundt det deltakerne uttrykker. Det er deltakernes erfaringer og ideer dere skal spørre etter.

Når arbeidet er ferdig i gruppene, skal resultatene presenteres i plenum. Alle deltakere fra hver gruppe kommer da fram. Gruppa viser det de har laget og forteller hva de har ønsket å vise, og hva dette betyr for dem. Det åpnes for spørsmål og kommentarer fra "publikum". Her er det bra med svært våkne tilretteleggere som kan ivareta alle.

*"Vi pedagoger har litt å lære av den pedagogikken som er brukt her. Vi ser den har fengst og engasjert elevene."
Rektor Bjørn Finstad, Nypluss skole i Lindesnes*

Deltakende arbeid tar tid?

Det sies ofte at det er vanskelig å finne tid og ressurser til å arbeide deltakende. Dette er også ofte et argument for ikke å inkludere barn og unge i planprosesser. Vi vet at involvering av barn og unge i planprosesser kan ta ekstra tid og ofte ikke er den letteste veien å gå. Vi har allikevel

TIPSLISTE:

- Vær minst to tilretteleggere i arbeidsprosesser.
- Tilretteleggerne må være voksne barn og unge har tillit til.
- Ta notater som er mest mulig direkte sitater av det som deltakerne uttrykker.
- Ikke sett av for lite tid, i travelhet mister en ofte verdifull informasjon.
- Mange situasjoner kan takles ved hjelp av god humor – ikke kjefting – i dette arbeidet.
- Det kan være lurt at kommunen har et lite team med tilretteleggere som spesialiserer seg på dette.

ofte sett hvordan en på en dag eller to med en stor gruppe deltakere, kan komme fram til gjennomarbeidede og konkrete resultater. Resultatene er arbeidet fram fra de som de nye planene eller det nye tiltaket gjelder aller mest. Og mange har et eierforhold både til prosessen og resultatene.

”Det var lurt av dere politikere og planleggere og stoppe planleggingen. Jeg tror vi alle har lært mye.”

Bjørn Finstad, rektor Nyplass skole i Lindesnes

OM HVORDAN BRUKE RESULTATENE AV UNG INPUT

Når et verktøy er gjennomført, sitter dere igjen med visuelle uttrykk, produsert av deltakere gjennom arbeid i grupper. I tillegg har tilretteleggerne vanligvis notater fra dialogen i forbindelse med at gruppene har presentert uttrykkene sine for hverandre. Hvordan kan nå resultatene nå brukes? Her er det flere muligheter.

Alternativ 1: Ofte kan en se hovedtendenser fra resultatene. Disse kan skrives ned til korte sammenfatninger som får fram kjernebudskapet mange barn og unge har uttrykt. Disse sammenfatningene kan så presenteres til alle som på ulike måter er involvert i planarbeidet. Er innspillene delt mellom flere budskap, må selvfølgelig dette komme tydelig fram. Vi anbefaler sterkt at en som voksen ikke legger inn tolkninger av det budskapet barn og unge har bidratt med eller meninger om det er bra eller dårlig, fint eller mindre fint. Det beste er å så nøkternt som mulig sammenfatte budskapet så nært måten barn og unge har presentert det på. I tillegg er det ofte forklarende og tydeliggjørende å ta med sitater fra dialogene. Her bør det komme med sitater som gjengir et budskap mange av deltakerne har formidlet. I tillegg kan en velge å trekke fram sitater som uttrykker noe om grunnleggende problemstillinger i forhold til det tema barn og unge arbeider med.

Alternativ 2: En annen mulighet er å i stor grad la barn og unge som har deltatt i arbeidsprosessene selv presentere resultatene for de voksne som er viktige i planarbeidet. Her er det viktig å ikke bli fristet til å invitere med de barna og ungdommene vi liker best, eller de som vi tenker at politikerne ”tåler best”. Dette kan være ei voksenfelle vi lett går i. De som skal presentere på vegne av deltakergrupper, bør representere bredden i deltakergrupper. Derfor er det ofte lurt at en ikke velger ut for få til å delta i presentasjonen.

Vi mener det er vesentlig at voksne også øver på å ta imot barn og unges uttrykk direkte. De visuelle produktene uttrykker ofte et tydeligere budskap enn det vi voksne oppfatter ved første øyekast. Her har de fleste av oss voksne store ”utviklingsmuligheter”.

”I arbeidet med Ung Input føler jeg at vi har skapt en arena ungdommen føler seg trygg på og som makter å gå i dybden på ungdommens opplevelser av virkeligheten.”

Ordfører Odd Omland, Kvinesdal kommune

DEL 1

Verktøy til bruk i kommunal planlegging

- A. Kartlegging
- B. Ideuthenting og ideoangring
- C. Framtidsplanlegging

ISBRYTERE

Her følger eksempler på tre isbrytere – tre måter og får løst opp stemningen på og som hjelp til at flere blir trygge. Isbryterne er laget med utgangspunkt i en PLA-metoder. Tilretteleggerne kan og gjerne delta når dere gjør isbrytere.

Dette er eksempler, her har deltakerne kanskje og gode ideer til hva dere kan gjøre for å le og ha det gøy sammen i tillegg til at dere får energi inn i gruppa. Det er viktig å ikke gjøre for lite isbryting....

Bytt plass hvis...

Introduksjon

Denne isbryteren skaper mye energi og latter og er god å starte en prosess med for å gjøre deltakerne tryggere i rommet.

Tid: 10-15 minutter

Utstyr: Ingenting

Gjennomføring:

- Alle deltakerne setter seg på stoler i sirkel. Det er en stol for lite i forhold til antall deltakere og en deltaker stiller seg i midten.
- Personen i midten roper ut noe som skal kjennetegne at noen skal bytte plass: f.eks. "alle som liker pizza", "alle som er glad i å reise", "alle som har fortalt en hvit løgn den siste uka" osv. Det er ikke lov til å si noen ytre kjennetegn (som "alle med hvit bukse, mørkt hår" osv.) Dere kan f.eks. tenke setninger ut fra "alle som liker...", "alle som er glad i...", "alle som har sett filmen...", "alle som ønsker seg..." – det vises ikke utenpå.
- Alle som føler seg truffet av setningen reiser seg og prøver kjappest mulig å finne seg en ny stol, det er ikke lov å sette seg på den samme. Den som ikke får stol, går inn i midten og roper en ny setning: "Alle som ....., bytter plass!"
- Hold på til dere blir lei – eller må gjøre noe annet.....!

Frømix

Introduksjon

Dette er en måte å introdusere seg for hverandre på. Her kan en starte med å snakke en til en med de andre deltakerne. Det kan være en fin måte å skape en avslappet og god stemning på før en går videre i en deltakende prosess.

Tid: 10-25 minutter, avhengig av antall deltakere

Utstyr: Erter, hver deltaker skal ha samme antall erter som deltakere på kurset. 1 plastglass til hver deltaker

Gjennomgang

- Hver deltaker får samme antall erter som det er deltakere med – og hver får to plastglass.
- Alle legger sine erter i det ene plastglasset
- Deltakerne går rundt og hilser på og snakker litt med, en etter en av de andre deltakerne. De kan si navnet sitt, en ting de er glad i, og annet som kan være relevant for tema i arbeidsprosessen. Tilretteleggerne gir instruksjoner i starten.
- I løpet av det lille møtet mellom to deltakere, gir de hverandre en ert før de går videre til neste. Den erten de mottar fra andre, plasserer de i den tomme lomma eller koppen.
- Mot slutten av øvelsen skal hver deltaker ha en ert i den lomma de hadde alle i – en ert for seg selv. Og samme antall erter som antall deltaker – utenom seg selv – i den andre lomma eller plastkoppen.

Roboter

Introduksjon

Dette er et fint verktøy for å skape energi i gruppa, og for å demonstrere hvor vanskelig det kan være å gjøre to ting på en gang.

Tid: 15 minutter

Utstyr: Ingenting

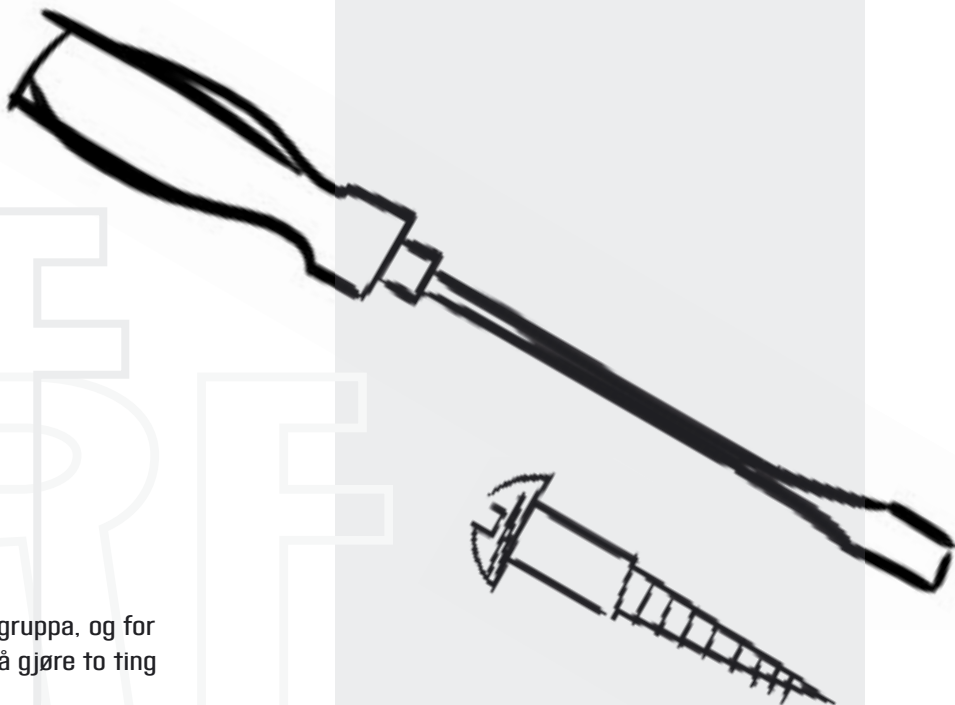
Gjennomføring

Alternativ 1

- Del deltakerne inn i grupper på tre – en skal være robotkontrollør og de to andre skal være roboter. Hver robotkontrollør skal kontrollere to roboter. Robotkontrollørene beveger roboten til å gå til høyre ved å berøre høyre skulder og til å gå til venstre ved å berøre venstre skulder. Det er ikke lov å snakke.
- Nå skal robotkontrollørene få sine to roboter til å gå. Robotkontrolløren må hindre sine to roboter i å gå på bord, stoler, trær eller annet som kommer i veien.
- Etter 3-4 minutter bytte de tre i gruppa roller. Alle skal ha vært robotkontrollør før isbryteren er gjennomført.
- Deretter møtes alle stående i sirkel. Snakk om hvordan det var å være robotkontrollør som skulle kontrollere to ting samtidig, og spør hvordan det var å være robot. Hvordan det er å styre andre, og hvordan det er å bli styrt av andre? Skjer dette i virkeligheten? Fortell hverandre gjerne eksempler fra gjengen eller klassen eller fra andre steder.

Alternativ 2

- To og to deltakere er sammen, en er robotkontrollør og en er robot.
- Robotkontrolløren kan si ordre til roboten – men det må være ok å gjøre og mulig å gjøre for alle.
- Etter en stund bytter de to roller.
- Deretter møtes deltakerne stående i sirkel. Snakk om hvordan det var å være robotkontrollør som skulle kontrollere den andre og hvordan det var å være robot. Hvordan det er å styre andre og hvordan det er å bli styrt av andre? Skjer dette i virkeligheten? Fortell hverandre gjerne eksempler fra gjengen eller klassen eller fra andre steder.

StatueStopp

Introduksjon

Fint verktøy for å aktivisere deltakerne.

Tid: 15-20 minutter

Utstyr: Ingenting

Gjennomgang

- Her trengs åpen plass i et rom.
- Deltakerne skal forme to sirkler med samme antall deltakere i hver – en ytre sirkel hvor deltakerne har ansiktet vendt innover, og en indre sirkel hvor deltakerne har ansiktet vendt utover mot den ytre sirkel.
- Hver person i den ytre sirkelen har ca. 15 sekunder på seg til å lage en "statue" med personen som står mot ham i den indre sirkelen. Han kan forme den andre personen som han vil, bare det ikke gjør vondt for den andre. Tilretteleggeren sier "FRYS". Personene som nå er formet som en statue, blir stående helt stille og har ikke lov til å snakke.
- Nå kan alle i stikkordsform si hva de forestiller – et par av gangen. Først gjetter den som er blitt statue, hva han har blitt (den andre skal ikke hjelpe), så kan den som har laget statuen si hva planen var.
- Deretter skal alle i den ytre sirkelen bevege seg en person til venstre. De i den indre sirkelen rister løs og gjør seg klar for å bli til ny statue.
- Dette kan fortsette til den ytre sirkelen har rotert helt rundt eller til dere må i gang med noe annet.

A. VERKTØY FOR KART- LEGGING

Gjennom ulike kartleggingsverktøy gis barn og unge anledning til å gi sin versjon av virkeligheten – gjennom f.eks å uttrykke hva de opplever som bra og dumt. Det kan være lettere å gjennomføre en forandring om en først har latt dem forandringen vil angå, få uttrykke seg om virkeligheten slik de ser den nå.

Kafebord

Introduksjon

Dette verktøyet kan brukes for å samle inn mye informasjon om mange tema på kort tid. Det er beskrevet i to varianter. Med esker svarer deltakerne helt anonymt, de gir stikkord på lapper som de legger i esker. Med kafevertene i rommet svarer deltakerne på spørsmål fra kafevertene, og de kan gi deltakerne oppfølgingsspørsmål. Men dette krever jo at det er flere voksne med.

Tid: 5-10 min. pr. 6 deltaker

Utstyr: Skoesker/flipoverark, lapper i ulike farger, tusjer.

Gjennomføring

Esker:

- Esker med ulike tema står rundt på bord, spredd i rommet. Det må være minimum en eske pr. sjettede deltaker. På hvert bord ligger pinner og små lapper. Eskene er klistret igjen, med hull der deltakerne kan putte lapper.
- Deltakerne skal gå fra bord til bord i grupper. Det skal maksimalt være fem-seks deltakere i hver gruppe.
- På lappene skal deltakerne skrive de stikkordene eller korte setningene de ønsker å uttrykke i forhold til tema. Det kan bestemmes på forhånd hvor mange lapper hver deltaker kan putte i hver av eskene. Her anbefales to-fire lapper, avhengig av hva det spørres etter og hvor mange lapper dere ønsker å bli sittende med etter oppdraget er gjennomført.
- Gruppene roterer fra bord til bord. Alle grupper besøker alle bord.

Kafevert:

- Et tema står på hvert flipoverark. Flipoverarkene er spredd rundt, et på hvert sitt bord. En kafevert sitter ved hvert bord.
- Deltakerne skal gå fra bord til bord i grupper. Maksimalt fem-seks deltakere i hver gruppe.
- Kafeverten stiller spørsmål til hver gruppe som kommer innom.
- Kafeverten noterer svarene ned på flipoverarket
  - i stikkordsform eller som sitater. Han/hun kan stille oppfølgingsspørsmål til deltakerne for å hente ut mer utdypende informasjon når dette er ønskelig.
- Gruppene roterer fra bord til bord. Alle besøker alle bord.

Eks på hva som kan stå på eskene/flipoverarkene:

Dette trenger vi for å ha det godt

Dette sliter barn og unge med her vi bor

Jeg er glad for å bo i denne kommunen fordi....

Noe jeg ikke liker med å bo i denne kommunen

Dette er typisk med skolen vår

Dette liker jeg/liker jeg ikke med barnevernet i kommunen

Kommunen må satse på disse fritidstilbudene framover

Unge ruser seg mer hvis....

Unge ruser seg mindre hvis...

Presentasjon av resultatet

Lappene fra hver av eskene eller stikkordene på flipoverarkene, systematiseres. Tilretteleggerne sorterer etter type svar og blir enige om en systematisering som gir mening ift temaene. Vi anbefaler å bruke deltakernes ord så direkte som mulig.

Fotocollage

Introduksjon

Dette verktøyet kan brukes for å få fram viktige tanker og erfaringer fra deltakerne på hva som er bra og hva som er dårlig i forhold til det tema dere arbeider med. Dette skal uttrykkes gjennom foto. Det stilles svært åpne spørsmål, for å sikre at en henter ut de svarene deltakerne vektlegger mest.

Tid: 2-3 timer. Hvis dere bruker digitale kamera, kan bildene antagelig printes ut direkte. Bruker dere f.eks. engangskamera, må verktøyet gjennomføres i to omganger.

Utstyr: Digitalkamera, (evt engangskamera) minimum ett kamera pr to grupper. En plakater til hver gruppe – svarte plakater og sølv tusj eller røde plakater og tusj.

Gjennomføring

- Deltakerne skal arbeide i grupper på fire eller fem.
- Hver gruppe skal bli enige om hva de mener er viktig å trekke fram – tre ting som er bra og tre ting som er dårlig ift tema de skal arbeide med.
- Grupper lager ei fotoskisse til hver av de seks poengene de vil trekke fram. Deltakerne skal selv være skuespillere og ta fotoene. De kan få noen i nærheten med på bildet om de er for få i gruppa til å illustrere det ønskede budskapet.
- Når ei gruppe har planlagt de seks ulike situasjonene grundig, kikker tilretteleggerne på skissene for å sikre at deltakerne vil få budskapet tydelig nok fram i fotoene.
- Når forberedelsene er "godkjent" av tilrettelegger, får gruppa et kamera. De skal ta sine seks foto. Bruker dere digitalkamera, be gruppene slette de fotoene som ikke skal brukes før de leverer kamera tilbake etter bruk.
- Med digitalkamera, kan tilretteleggerne printe ut fotoene fra alle gruppene. Med engangskamera må resten av gjennomføringen antagelig vente til seinere på dagen, eller til neste dag.
- Når deltakerne har fått fotoene, limer hver gruppe opp sine foto på en todelt plakater, med overskrift BRA og DÅRLIG på hver av sidene. De lager bildetekst til hvert av fotoene. Snakkebobler og andre illustrasjoner kan også settes på plakaten. Plakatene skal gjerne bli fine og illustrerende.

Eks på problemstillinger for fotoene:

- Hva er bra og hva er dårlig i et nærmiljø/kommunen vår?
- Hva er bra og hva er dårlig på skolen/ i klassen vår?
- Hva knytter barn/unge til kommunen vår?
- Hva skaper avstand?
- Hva er bra med kultur/fritidstilbudet i kommunen?
- Hva er ikke bra med tilbudet?
- Hva er bra i sentrum? Hva er ikke bra?
- Hvilke deler av skoleveien er trygg? Hvilke er ikke?
- Hva bidrar til at unge har det godt? Hva gjør det vanskelig å ha det godt?

Presentasjon av resultatet

Når alle gruppene er ferdig med plakaten sine, kan gruppene presentere for hverandre, sittende i sirkel. Gruppe for gruppe kommer fram i sirkelen, alle deltakerne fra gruppa må være med. Nå er det lov å få være litt stolte av resultatet sitt! Plakaten vises først til de andre, en fra gruppa går rundt. Deretter formidler de hva hvert av fotoene er og hvorfor de tok bilde av akkurat dette. Hver deltaker på gruppa bør presentere minst et foto. Når gruppa har presentert, kan tilretteleggerne og de andre i sirkelen stille oppfølgings-spørsmål. Det kan nå bli gode dialoger. Her gjelder det å notere flittig.

Fotoplakatene kan bli til en utstilling eller del av en utstilling. Tekstene og notatene fra presentasjonene og dialogene etterpå, systematiseres etter hva som er hensiktsmessig på dette tema.

Søppelkasse

Introduksjon

I dette verktøyet leter vi etter det som er med på å hindre at barn og unge har bra dager. Deltakerne gis anledning til å uttrykke hva de ønsker å kvitte seg med, det kan være i livet sitt, på skolen, på institusjon, i fritida eller i kommunen generelt. Det deltakerne vil kvitte seg med, kalles "søppelet". "Søppel" er det som ødelegger og bryter ned.

Tid: 30-60 minutter.

Utstyr: Søppelkasse (bøtte eller kasse), lapper, tusjer.

Gjennomføring

- Ei søppelkasse lages, det kan være ei søppelbøtte eller ei vanlig bøtte/eske det står skrevet søppel på.
- Deltakerne kan arbeide i grupper eller en og en. (Det kan være tryggere å arbeide i grupper.) Hver deltaker får maksimum fem lapper hver. De får et spørsmål og skal skrive ett svar på hver lapp. Har de mer enn fem "ting" de vil skal bli søppel, må de prioritere det som er aller viktigst å kaste fra seg.
- Lappene legges i søppelkassa.

Eks på spørsmål du kan stille:

Hva ønsker du å kvitte deg med i livet ditt?

Hva ødelegger i klassen?

Hva ødelegger i idrettslaget?

Hva skulle du gjerne vært kvitt på asylmottaket?

Hva ønsker du å fjerne i nærmiljøet?

Hvilke hus i kommunen er dumme eller stygge?

Hva skulle du ønske å kvitte deg med i kommunen?

Hva skulle du gjerne kvitte deg med på skolen?

Presentasjon

Når alle lappene er i søppelkassa, helles lappene ut på gulvet og leses opp.

NB! Det er ikke et poeng å finne ut hvem som har skrevet hvilke lapper. Her ligger store muligheter i å stoppe opp og prate litt sammen etter hver lapp. Tilretteleggeren kan stille oppfølgingsspørsmål som: Hvorfor kan dette ha blitt valgt til å være søppel tro? Har det alltid vært sånn at dette har vært dumt? Er det noen voksne som kan bidra til å forandre dette?

Etter alle lappene er presentert, skal de sorteres.

De som er like legges oppå hverandre. Tilretteleggerne sitter med en bunke "søppel", som de kan systematisere på en hensiktsmessig måte i forhold til etterbruken av "søppelet".

Savncollage

Introduksjon

Dette verktøyet kan på en gøy måte få fram noe om hva deltakerne savner. Deltakerne arbeider i grupper. I et slikt oppdrag er det spesielt viktig at hver deltaker kan "putte" bidraget sitt inn i resultatet fra gruppa. Spørsmålene som stilles kan være personlige, f.eks. på tema som rus, psykiatri, skolehverdagen din eller psykisk helse. Men de kan også være mer generelle, f.eks. på tema som nærmiljø, kommunen, fritidstilbudet, fysisk miljø i kommunen osv.

Tid: 1 time til å lage collager, 10 min. til presentasjon fra hver gruppe.

Utstyr: Plakater, ukeblader, aviser, lim, tusjer, glitter.

Gjennomføring

- Deltakerne arbeider i grupper.
- Gruppa skal sammen uttrykke hva de savner mest i forhold til det spørsmålet som er valgt av tilretteleggerne.
- De skal lage en collage på en plakate eller papp, klippet til et stort hjerte.
- Alle deltakerne på gruppa finner utklipp. Det kan være bilder, tekst eller illustrasjoner som uttrykker den han eller hun vil savne. Utklippene klistres på plakaten til en collage. Det skal ikke komme fram hva hver enkelt deltaker har uttrykt.
- Deltakerne oppfordres til å bruke litt tid til å få budskapet tydelig fram. Produktet blir gruppas savnhjerte eller savnplakat.
- Det er lurt om gruppa nå sammen planlegger gjennomføring av presentasjonen, fordi det er viktig at alle opplever den som noe bra.

Eks på spørsmål som kan stilles:

- Hva savner du i livet ditt?
- Hva savner du i nærmiljøet ditt?
- Hva savner du fra lærerne på skolen?
- Hva savner du i klassemiljøet?
- Hva savner du på fritiden?
- Hva savner du i fosterfamilien din?
- Hva savner du på institusjonen her?
- Hva savner du for å ha gode dager?
- Hva savner du i kommunen din?

Presentasjon

Alle sitter i sirkel. En og en gruppe presenterer for de andre. Hver gruppe viser sin plakate. Alle på gruppa forteller litt hver, men ingen trenger å presentere det de selv har satt på. De andre deltakerne i sirkelen kan stille spørsmål eller komme med kommentarer og utfyllende eksempler etter hver gruppepresentasjon.

Tilretteleggerne blir her sittende med sterk dokumentasjon; erfaringer og innspill som kan inkluderes i kommunal planlegging.

Karttegning

Introduksjon

Verktøyet kan brukes for å visualisere og systematisere informasjon om et område. Deltakerne må kjenne det området de skal jobbe med. De skal uttrykke sin mening om hva de synes er fint eller bra der og hva som er stygt eller ikke så bra. De gir forslag til forandring.

Tid: 20 min. til å tegne kart, 20 min til å sette på lapper, 10 min. pr. gruppe til presentasjon.

Utstyr: Store ark eller plakater, pluss-, minus- og orandringslapper, tusjerog penner

Gjennomføring

- Deltakerne arbeider i grupper, fire-fem i hver gruppe.
- Hver gruppe får en plakat eller et flipoverark, penner og tusjer.
- De får i oppdrag å tegne et område. Grappa må sammen bli enige om hvordan de skal illustrere størrelsen på de ulike elementene og hvordan elementene skal plasseres.
- Når kartet er ferdig tegnet, får deltakerne vurderingslapper - tre plusslapper (kan f.eks. være formet som hjerter), tre minuslapper (kan f.eks. være tegnet som en søppelkasse). Hver deltaker setter på sine lapper, de skal helst ikke minst mulig på hvor sidemannen setter sine lapper.
- Til slutt får deltakerne tre forandringslapper, som skal settes på de stedene de aller helst skulle ønske seg forandringer.
- Lappene sorteres. Der flere deltakere har satt samme type lapp på samme sted, settes de oppå hverandre, og på den øverste lappen skrives antall lapper dette stedet har fått. Men NB! de ulike lappetyperne må selvfølgelig ikke legges oppå hverandre.
- Hver gruppe skal nå spesielt se på forandringslappene. Deltakerne skal ved siden av kartet (som en kartforklaring) utdype hvorfor akkurat disse forandringene er viktige for dem. Beskriv de forandringene flest er enige i først – og forklar de best.

Eksempel på problemstillinger

Skolegården vår
Sentrum i kommunen
Bydelen vår
Nærmiljøet vårt

Presentasjon

Gruppene presenterer kartene for hverandre i sirkel. De presenterer og forklarer plusslappene, minuslappene og forandringslappene. De utdyper også hvorfor de ønsker seg akkurat disse forandringene.

Kartene kan presenteres for politiske utvalg, brukes til utstilling f.eks. i kommunestyresalen, rådhuset eller biblioteket – som innspill i kommuneplanlegging.

Kartregistrering

Introduksjon

Ved å gjennomføre dette verktøyet kan en få fram opplevelsen av noe, sett fra deltakernes hode og hjerte. Deretter uttrykkes hvordan det ser ut gjennom deltakernes øyne, når de fysisk står midt i det. Tema kan være et anlegg, et område, et fritidstilbud, en vei eller en aktivitet i regi av kommunen.

Tid: 30 min. til å lage første kart, 45 min. til å lage andre kart – pluss tid til å gå til stedet kartet skal tegnes.

10 min. pr. gruppe til presentasjon.

Utstyr: Store ark eller plakater, pluss og minuslapper (kan være postit-lapper)

Gjennomføring

- Deltakerne arbeider i grupper, fire-fem i hver gruppe.
- Hver gruppe får to plakater eller to flipoverark. De skal lage to kart.
- Kart 1: De illustrerer stedet eller aktiviteten slik de oppfatter det. (dette "kartet" trenger slett ikke å ha riktige proporsjoner.)
- Kart 2: De går til stedet for å registrere hvordan området fysisk ser ut og tegner deretter det andre kartet.
- På kart 2 skal det settes tre plusslapper og tre minuslapper. Grappa må bli enige om maksimum tre ting de synes er positivt her – og tre ting de synes er negativt eller vanskelig.

Eksempel på problemstillinger:

Sånn opplever vi sentrum/gågata

Sånn opplever vi skolegården

Sånn opplever vi idrettsanlegget

Sånn opplever vi fritidsklubben

Sånn opplever vi biblioteket

Sånn opplever vi institusjonen vi er på

Sånn ser sentrum/gågata ut!

Sånn ser skolegården ut!

Sånn ser idrettsanlegget ut!

Sånn ser fritidsklubben!

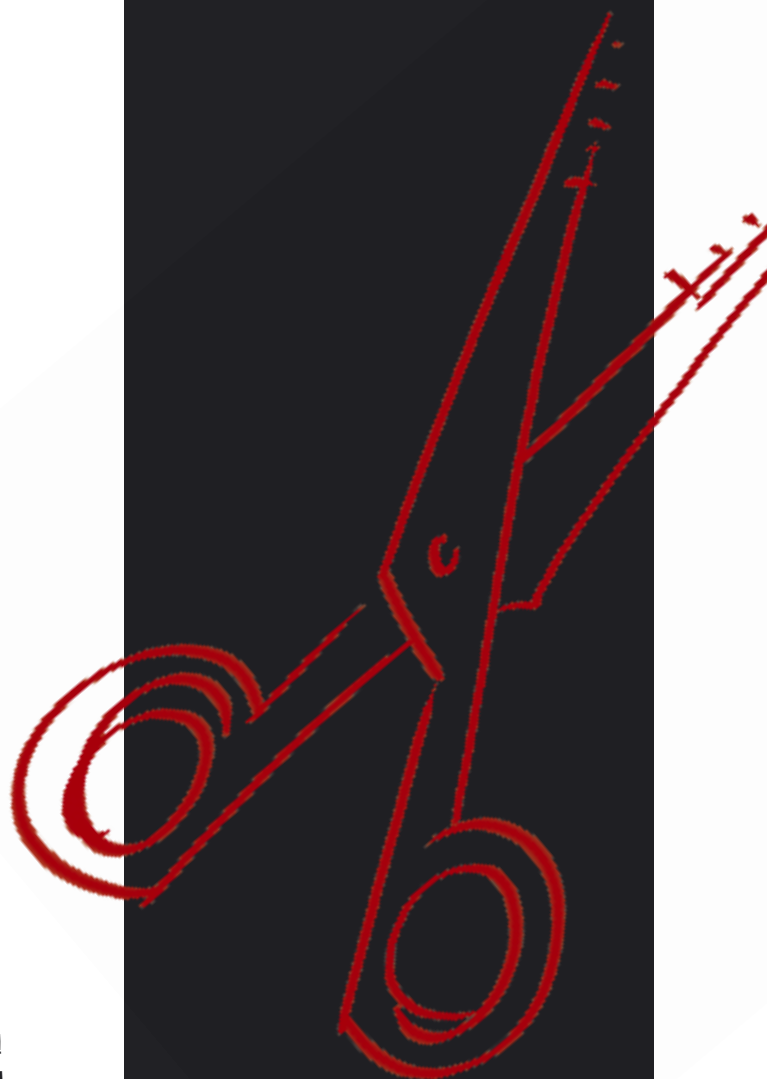
Sånn ser biblioteket ut!

Sånn ser institusjonen ut!

Presentasjon

Gruppene presenterer kartene for hverandre i sirkel. Først presenterer alle gruppene hvordan de oppfattet virkeligheten, før de hadde vært der. Deretter presenterer gruppene de kartene som ble laget etter de hadde vært der og sett. Hver gruppe uttrykker også hvorfor pluss- og minuslappene er plassert akkurat der de er. Hva ble ulikhetene mellom kart 1 og kart 2? Hvorfor tror de at det ble slike ulikheter?

Deltakerne har laget to typer kart – illustrert etter hvordan de oppfatter noe og etter hvordan de ser virkeligheten når de fysisk er til stede i den. Dette kan brukes til utstilling f.eks. i kommunestyresalen, der alle eller et utvalg av deltakere er med og forklarer kartene for politikerne. Det samme kan gjøres i andre rom, for kommunens administrasjon eller politikere.

Temainstallasjon

Introduksjon

Ved hjelp av dette verktøyet, kan voksne finne ut mer om hva barn og unge er engasjert i og hva de tenker og føler i forhold til et bestemt tema. Verktøyet gir rom for å uttrykke noe om f.eks. engasjementet sitt, hva en sliter med, hva en er glad i og hvilke behov og ønsker unge har. Budskapet uttrykkes på en måte ganske ulikt den som f.eks. er mest vanlig i møter.

Tid: Fra 2-3 timer til en hel dag.

Utstyr: Deltakerne kan bli utfordret på selv å finne utstyr, på søppeldynga eller ved at tema blir gitt noen dager før og deltakerne tar med utstyr hjemmefra.

Gjennomføring

- Deltakerne arbeider i grupper på fire eller fem.
- Alle gruppene får samme tema, evt kan gruppene velge mellom tema gitt av tilretteleggerne.
- Først skriver hver deltaker stikkord på et ark eller på smålapper. Alle i gruppa legger lappene på bordet. Alle lappene leses høyt.
- Gruppa bruker deretter mye tid på å snakke sammen om hva de vil vektlegge innenfor temaet.

- Nå må dere som tilretteleggere virkelig bruke fantasien for å legge godt til rette for å finne utstyr til installasjonen. Dette kan bli gøy! Skal turen gå til søppeldynga, gjør det nå. Hver gruppe leter der etter utstyr til sin installasjon.
- Har deltakerne med utstyr hjemmefra, må alt utstyret først samles sammen. Det legges deretter utover gulvet, og deltakerne fra hver av gruppene kan hente det utstyr de trenger for å få fram det de vil uttrykke i installasjonen.
- Installasjoner skal lages i storformat.

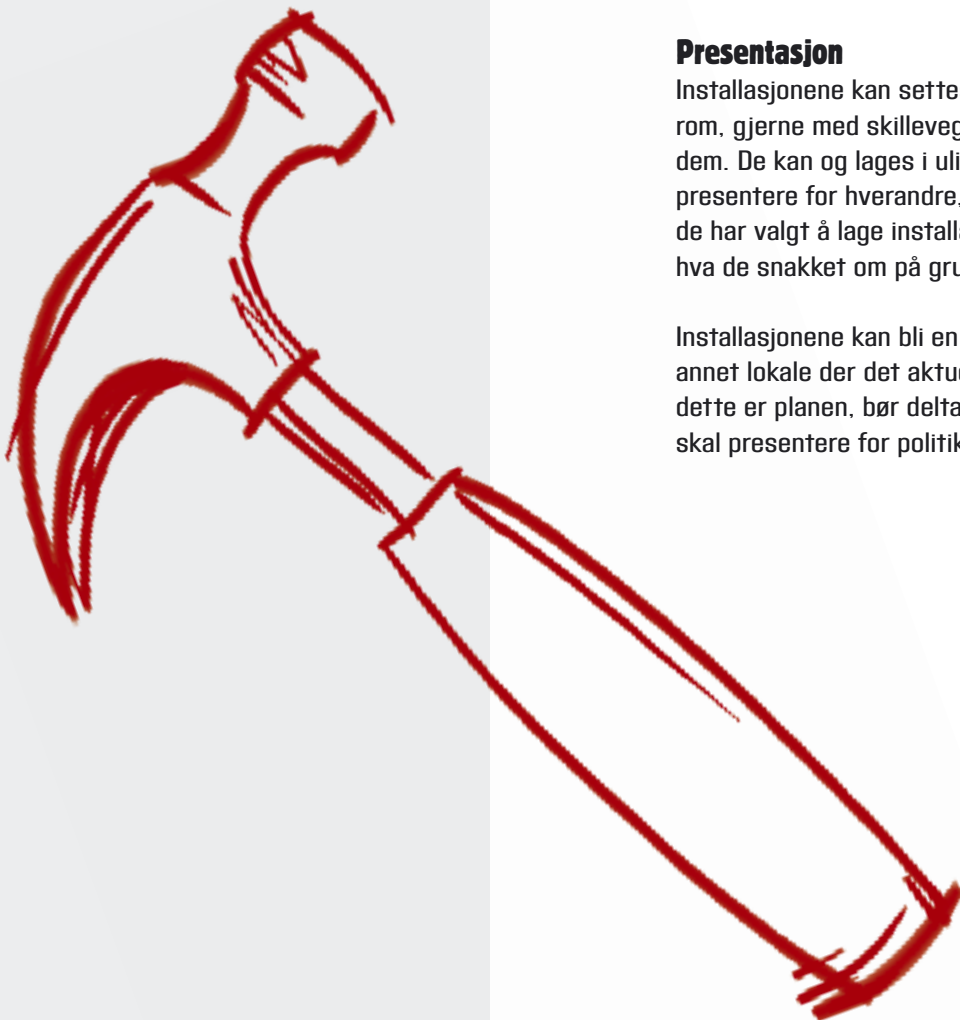
Eks på tema for installasjonen:

dette sliter unge med i dag
dette setter unge pris på for tida
dette engasjerer unge
unges tanker om tro
unges tanker om rasisme
unges tanker om mobbing
om å være barnevernsbarn
om spiseforstyrrelser
om å slite psykisk
om å være ung i år
om det som er vakkert i verden
om det vi trenger for å ha det godt

Presentasjon

Installasjonene kan settes ved siden av hverandre i et rom, gjerne med skillevegger eller stoff hengende mellom dem. De kan og lages i ulike små rom. Når deltakerne skal presentere for hverandre, sier hver gruppe litt om hvorfor de har valgt å lage installasjonen slik de har laget den og hva de snakket om på gruppene.

Installasjonene kan bli en utstilling i kommunehuset eller et annet lokale der det aktuelle publikum kan inviteres. Hvis dette er planen, bør deltakerne jobbe mye med hvordan de skal presentere for politikere eller administrasjon.

Ønskevoksen

Introduksjon

Dette verktøyet får fram tanker om hvordan voksne som arbeider med barn og unge bør være for å at barn og unge skal komme til dem med erfaringer, ideer og løsningsforslag. Informasjon som dette kan være svært nyttig i planlegging av nye tiltak og aktiviteter. Men den kan og være bra å ta med seg til planleggingsdager på institusjoner og i organisasjoner som arbeider for og med barn og unge.

Tid: ca 1 time

Utstyr: Plakater, postit-lapper, pinner og tusjer.

Gjennomføring

- Deltakerne arbeider i grupper på fire eller fem.
- Hver gruppe skal tegne omrisset av en person på en A3-plakat. Tittel skal lages etter hvilket spørsmål gruppa har fått, f.eks: "Ønskelæreren", "Ønsketreneren", "Ønskehelsesøster".
- Hver deltaker får postitlapper og skal skrive stikkord på hvilke egenskaper de verdsetter hos den voksne som skal beskrives.
- Alle lappene legges med skriften ned på bordet. Deltakerne på gruppa snur og leser noen lapper hver. De sorterer og legger like lapper oppå hverandre og skriver stikkordene inn i ønskevoksen-silhouetten. Innholdet på de lappene det er flest av, de som flest på gruppa hadde skrevet, skrives øverst i silhouetten.
- Hver gruppe har nå sin "ønskevoksen".

Eks på spørsmål:

For at du skal få lyst til å komme med tanker og ideer:
Hvordan må en lærer være?
Hvordan må en sosiallærer være?
Hvordan må en trener være?
Hvordan må en fritidsklubblleder være?
Hvordan må en ansatt i barnevernet være?
Hvordan må ei helsesøster være?

Presentasjon

Deltakerne sitter i sirkel. Gruppe for gruppe viser fram plakaten sin og forteller litt om hvorfor de valgte akkurat disse stikkordene. Tilretteleggerne kan gjerne til slutt i hver presentasjon spørre gruppa om hvorfor de prioriterer akkurat de som står øverst på deres plakat, som aller viktigst. Det er fint om deltakerne også kan gi eksempler på hva som skal til for at kommunikasjonen blir dårlig og hva som skal til for at den blir god, mellom unge og voksne.

Resultatene kan bli til et Ønskevoksenhefte. Om de voksne tør, kan plakaten også bli en utstilling om Ønskevoksne – sett fra barn og unge.

Videodagbok

Introduksjon

Verktøyet kan brukes for å hente inn direkte versjoner av virkeligheten, sett med barn og unges øyne. Metoden kan være fin å bruke i fysisk planlegging, men også for å finne ut hva barn savner eller setter pris på i nærmiljøet sitt, på skolen, på institusjonen eller i organisasjonen. De kan f.eks. filme hvor barn og unge leker eller "henger" og hva de gjør når de "henger". De fleste barn og unge liker filmuttrykket og det skaper oftest stort engasjement å få muligheten til å skildre virkeligheten på film. Og – resultatene kan bli utrolig stilige og sterke! Husk for de fleste barn og unge er filmuttrykk en viktig del av oppveksten.

Tid: 4 - 24 timer (.men ikke sammenhengende).

Evt spredd over flere dager.

Utstyr: Enkle videokamera, videokassetter, papir og tusjer.

Gjennomføring

- Verktøyet kan gjennomføres individuelt eller i grupper, evt. fire eller fem i hver gruppe. Personen eller gruppa får et tema eller kan velge mellom noen tema. De skal lage en videofilm på 3-5 minutt.
- Først planlegger deltakerne. Hva er det viktig å få fram til videodagboka? De kan begynne med å skrive stikkord, deretter lage skisser og etterhvert la det bli til et lite videomanus.
- Hver gruppe eller hver person bør få ha et kamera minst et par timer, men aller helst ett døgn. Det må gjøres avtaler om forsiktighet – vår erfaring er at dette nesten alltid går bra.

Eks på tema:

Hva unge gjør på fritida
Skoleveien vår
Skolen - sett med barns/unges øyne
Sentrum – sett med barns/unges øyne
Familieliv – sett med barns/unges øyne
Dette er vi mest opptatt av for tida
Dette er fint i lokalmiljøet/byen/kommunen
Dette er stygt i lokalmiljøet/byen/kommunen
Om miljøet i en bydel/lokalsamfunn

Presentasjon

Videoene presenteres via storskjerm eller på TV. Hver gruppe presenterer sin video og sier litt om hvorfor de valgte å filme akkurat det de gjorde. Tilretteleggeren og de andre deltakerne kan stille spørsmål eller komme med sine assosiasjoner og meninger.

Videoene kan også presenteres for politikere eller kommuneadministrasjon – som et dokument fra virkeligheten. Dette kan med fordel gjøres tidlig i en planprosess. Kanskje kan resultatet brukes som noe av grunnlaget for planprosessen? Kanskje kan det og være innslag på et kommunestyremøte?

B. VERKTØY FOR IDE- UTHENTING OG IDE- RANGERING

Å få fram nye ideer er det vanligvis behov for i en arbeidsprosess. Når kartlegging er gjort, kan det være tid for å hente ut nye ideer. Også midt i arbeidet med å planlegge framtida kan det trengs nye tanker og forslag inn i prosessen. Da kan det være lurt å ta i bruk et verktøy for ideuthenting. Her følger noen verktøy for å få fram gode ideer, og noen for å sortere de og for å finne ut hvilke ideer deltakerne liker best, synes er mest realistisk, eller av andre grunner ønsker å sette ut i livet.

Ideer på lapp

Introduksjon

Dette verktøyet kan brukes for å få fram nye ideer på det temaet dere jobber med. Her får alle deltakerne komme med sine ideer, ikke bare de som er raskest oppe med hånda, snakker høyest på gruppa eller er modigst til å tørre å komme med nye ting.

Tid: 30 min. til arbeid i gruppene. Ca 10 min til presentasjon fra hver gruppe.

Utstyr: Små lapper (ha nok lapper, her kan det sprute ideer)

Gjennomføring

- Deltakerne skal komme med ideer på et tema (Hver deltaker får tre – fem lapper, evt så mange de ønsker. Antallet bestemmes utfra hvor mange ideer tilretteleggerne ønsker å få inn.
- Deltakerne skal skrive kun en ide på hver lapp, i stikkordsform.

Alternativ 1

- Lappene samles i en haug på midten av bordet med skriften ned. En og en deltaker i gruppa trekker en lapp og leser opp det som står der.
- Er det uklarerhet om hva stikkordene på lappen betyr, kan den som har kommet med ideen forklare kort eller presisere hvis han ønsker det. Men det er ikke nødvendig med presentasjon av ideen, for de som vil være anonyme, kan det være bra. Ideen legges i midten etterhvert som de er presentert.

Alternativ 2

- En og en deltaker presenterer sine ideer på rundgang.
- De andre deltakerne kan stille spørsmål til den som presenterer. Lappene legges inn i midten etterhvert som de er presentert.

Eks på tema å finne ideer på:

Nye treffsteder for unge i kommunen/i bydelen

Hvordan øke trivselen på stedet/i kommunen?

Hvordan få en bedre skolegård?

Nytt slagord i kommunen

Hva må gjøres for at færre unge skal ruse seg?

Hva bør kommunen bruke mer penger på framover?

Osv.

Presentasjon

Gruppa sorterer og systematiserer ideene. Er noen helt like, kan lappene legges oppå hverandre. Lappene monteres sortert, på et stort ark eller flipoverark. Gruppene kan nå presentere ideene for hverandre. Husk applaus!

Ideer i lufta

Introduksjon

Dette er en gøy måte å få fram ideer på. Hver deltaker på gruppa bidrar, og deretter velger gruppa ut de ideene de går for.

Tid: 30-40 min. til arbeid i gruppene. 5-10 min til presentasjon fra hver gruppe.

Utstyr: Fem små lapper til hver deltaker, penner, en plastpose til hver gruppe, gjerne klistremerker til å sette "merke" (navn) på hver av gruppene

Gjennomføring

- Deltakerne skal komme med ideer på et tema (se eksempel under). Hver deltaker får fem små lapper og skal skrive på minimum to av lappene. Hver gruppe får en plastpose og de velger seg et klistremerke, dette blir gruppenavnet.
- Deltakerne skriver en ide på hver lapp, i stikkordsform.
- Lappene samles i en haug på midten av bordet med skriften ned. En og en deltaker i gruppa trekker en lapp og leser opp det som står.
- Er det uklarhet om hva stikkordene på lappen betyr, kan den som har kommet med ideen forklare.
- Sorter lappene, om noen ligner, legg de oppå hverandre.
- Gruppa stemmer fram en, to eller tre ideer – som blir gruppas ideer. Tilretteleggeren avgjør hvor mange ideer, avhengig av antall grupper og hvor mange ideer dere ønsker å bli sittende igjen med.
- Gruppa legger ideene sine i posen og setter på klistremerket.

Eks på tema å finne ideer på:

Hvordan kan flere i gruppa/på trinnet lære mer?
Hva hjelper mot mobbing?
Hvordan kan alle få det trygt på skoleveien?
Den beste fritidsklubben
God utnyttelse av et friområde
En super Ungdommens Kulturmonstring
Osv.

Presentasjon

Alle posene henges opp i taket, i ei lang snor eller på andre måter godt synlig. En etter en gruppe kommer opp, deltakerne snapper ned sin pose og presenterer ideene som er i posen. Når gruppa har presentert ideene, kan resten av deltakerne stille spørsmål eller kommentere, på en hyggelig og konstruktiv måte. Husk å takke for ideer og gi gruppa applaus.

Idepåfyll

Introduksjon

Ideer kan bli enda bedre om andre kan "fylle den på litt." Dette verktøyet har til hensikt å gjøre gode ideer enda bedre. Om en har gjennomført "Idemyldring" eller "TomtRomFylles", kan det for eksempel være fint om deltakerne på de andre gruppene kan gi påfyll på de ideen som der kom fram der.

Tid: Avhengig av antall grupper, gruppene kan stoppe ca 15 min ved hver ide.

Utstyr: Flipoverark, plakater eller esker. 1 penn til hver deltaker. Smålapper omdere bruker esker.

Gjennomføring

- Ideene som skal "fylles på", legges utover. Det bør være maksimalt ti ideer.
- Deltakerne deles i grupper etter hvor mange ideer dere skal jobbe med. Det kan være tre - sju personer i hver gruppe.
- Herfra kan verktøyet gjennomføres på ulike måter:

Alternativ 1

- Hver ide limes på et flipoverark eller på plakater. Flipoverarkene legges på hvert sitt bord, spredd rundt i rommet. Legg pinner på bordene, nok til at hver av deltakne på gruppene kan skrive på flipoverarket.
- Gruppene går fra bord til bord for å "fylle på" ideen som er presentert på bordet. Hver deltaker på gruppa skriver på flipoverarket eller plakaten, sine tips til: hvordan få ideen gjennomført, hvordan den blir bra, hva den bør inneholde osv.
- Når alle gruppene har besøkt alle bordene er idepåfyllet gjort!

Alternativ 2

- Hver ide skrives utenpå ei eske. Har dere esker med lokk, skriv eller klistre ideen på lokket. Det må være hull i lokket til å putte lappene oppi. Eskene spres rundt i rommet, legg pinner og lapper ved siden av, nok pinner til hver deltaker i ei gruppe.
- Gruppene skal bevege seg fra eske til eske for å "fylle på" ideen presentert utenpå eska. Hver deltaker i gruppa skriver på smålapper sine tips til: hvordan få ideen gjennomført, hvordan den blir bra, hva den bør inneholde osv.
- Når alle gruppene har besøkt alle eskene er idepåfyllet gjort!

Når alle ideene er "fylt på" må dette sammenfattes. Det kan gjøres av de som tidligere har foreslått ideen – eller av deltakere som har lyst til å arbeide videre med ideen. Kanskje ønsker dere nå å planlegge hvordan dere kan realisere en eller flere av ideene. Se verktøy for framtidsplanlegging.

Tomtromfylles

Introduksjon

Dette verktøyet kan være smart å bruke om en ønsker barn og unges innspill i planlegging av et område, som f.eks. en skolegård eller et nærmiljøanlegg. Det kan og brukes om dere ønsker innspill til innredning av et lokale, som f.eks. en kino, en fritidsklubb, et klasserom eller en lokaler i en institusjon.

Tid: ca 1 time til innredning av eska. 10-15 min til hver eskepresentasjon.

Utstyr: Litt store pappkasser eller skoer, ting og tang, aviser, blader,

Gjennomføring

- Deltakerne deles i grupper på fire eller fem.
- Hver gruppe får en eske. Er det et område eller et anlegg deltakerne skal arbeide med, er det viktig at eskene er store nok.
- Utstyr ligger i rommet, det kan være modellkitt, ukeblader, aviser, plankebiter, piperensere, stoff, tusjer, papp, papir "ting og tang"
- Hver gruppe skal innrede eska slik de ønsker området eller lokalet skal være.

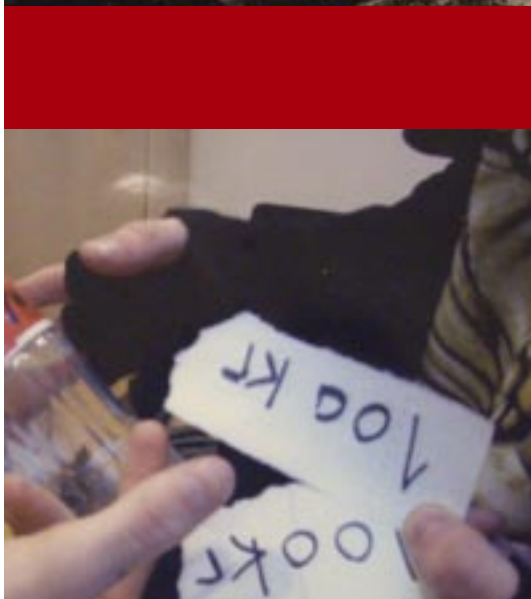
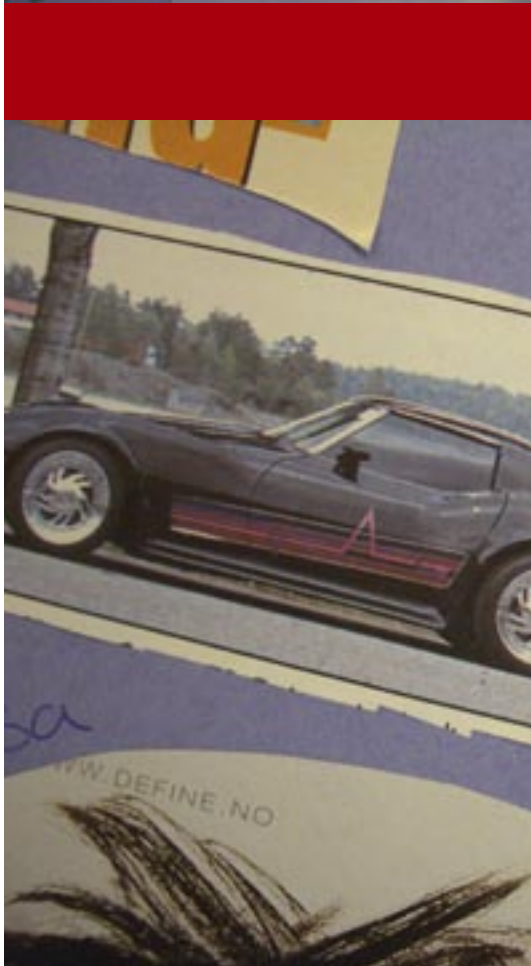
Mulige tema for utforming av eska

- Vi skal bygge ny klubb – hvordan skal den se ut?
  - Vi skal bygge ny idrettshall – hvordan skal den se ut?
  - Vi skal bygge nytt kulturhus – hvordan skal det se ut?
  - Vi skal bygge ny kafe – hvordan skal den se ut?
  - Vi kan forandre klasserommet litt – hvordan skal det se ut?
  - Vi skal lage ny sentrumsplan – hvordan skal sentrum se ut?
  - Vi skal forandre noe i nærmiljøet vårt – hva må gjøres?
  - Vi kan gjøre barnevernet litt annerledes – hvordan kan det se ut?
- Osv.

Presentasjon

Når alle gruppene har innredet eska, kan deltakerne sette seg i en sirkel. En og en gruppe presenterer sin eske for de andre deltakerne. Alle på gruppa er med i presentasjonen. De forteller hva som er i eska og hvorfor de ønsket at akkurat det skulle med. Etter hver eske er presentert, kan de andre deltakerne i sirkelen stille spørsmål og tilføye ideer.

Viktigdiagram

Introduksjon

Dette verktøyet kan brukes for å finne deltakernes mening om nytteverdi og gjennomførbarhet for ideer som er kommet fram i en av ideuthentingsmetodene beskrevet tidligere. Det lages et diagram for hver av ideene, det viser om deltakerne oppfatter ideen som lett, middels eller vanskelig å realisere – og om de opplever nytteeffekten som stor, middels eller liten. En sitter igjen med en kartlegging av ideer – og også en rangeing mellom ideene.

Tid: Ca 10 min. for hver av ideene som skal kartlegges

Utstyr: Et flipoverark/plakat og en tykk tusj for hver av ideene det jobbes med.

Gjennomføring

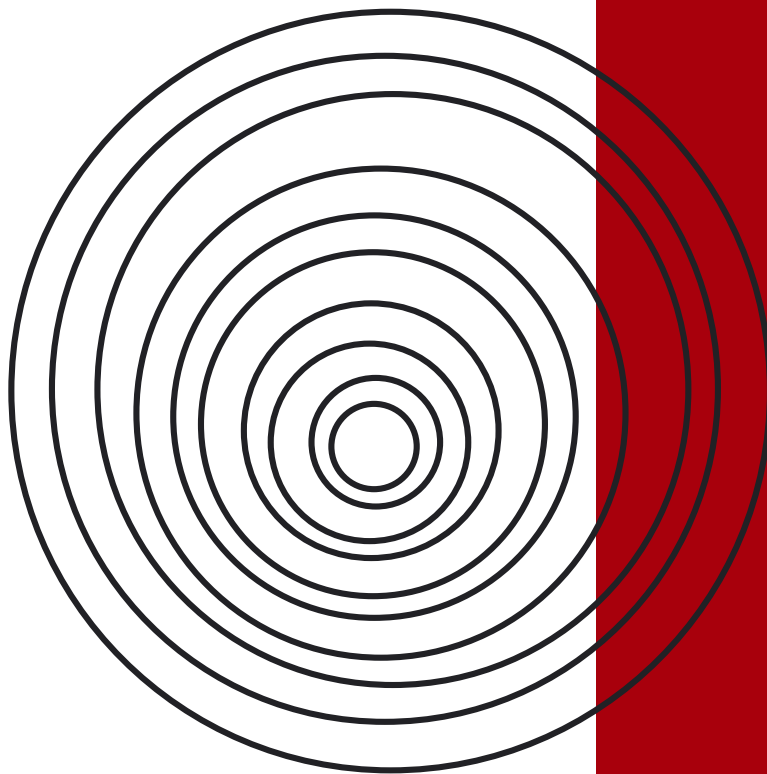
- Ideene skrives som overskrift på hvert sitt flipoverark eller plakat.
- Diagram med tre x tre felt tegnes under hver overskrift, loddrett (ovenfra) vises NYTTEEFFEKT: stor – middels – liten, vannrett vises GJENNOMFØRBARHET: lett – middels – vanskelig.
- Deltakerne skal nå passere forbi de ulike ideene og hver deltaker setter en prikk (eller et annet tegn dere bestemmer) i hvert av flipoverarkene / plakatene i det feltet som passer for den ideen, slik deltakeren ser det.
- Når alle deltakerne har satt en prikk hver på hvert av flipoverarkene, vet dere hvilke av ideene som scorer høyt, med stor nytteeffekt og lett å gjennomføre.

Presentasjon

Deltakerne kan gå rundt å kikke på alle diagrammene, eller de kan presenteres når alle sitter i sirkel med diagrammene i midten.

	Gjennomførbarhet		
Nytteeffekt	LETT	MIDDELS	VANSKELIG
STOR			
MIDDELS			
LITEN			

Idesirkel

Introduksjon

Om dere vil finne ut hvilken av de foreslåtte ideer deltakerne liker best eller hva de ønsker å arbeide videre med, er idesirkel en morsom og effektiv metode. Ideene flyttes innover i ei pilkastskive. Den som kommer lengst inn vinner – og alle deltakere overvåker "ideveddeløpet".

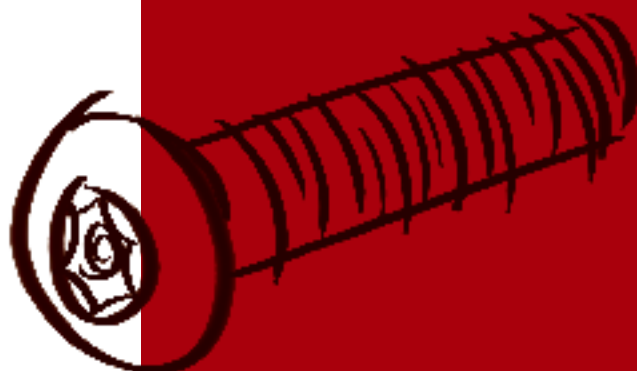
Tid: 10-20 min, når sirkelen er ferdig laga.

Utstyr: En stor papp (denne kan brukes om og om igjen).
Evt kan brukes fire flipoverark eller plakater klistra sammen til en stor firkant.

Gjennomføring:

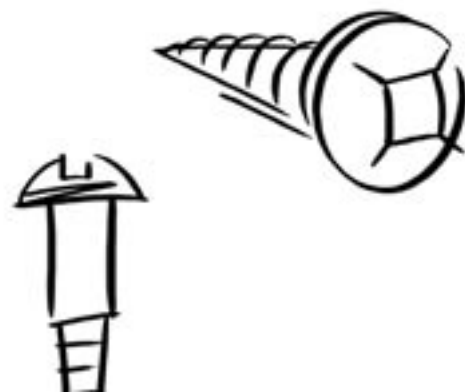
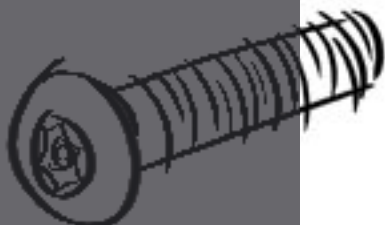
- Idesirkelen kan illustreres som ei pilspillplate. Tilrettelegger har laget en stor sirkel på størrelse med et sykkelhjul. Ti stadig mindre sirkler er tegnet inni.
- Langs ytterkanten av sirkelen festes lapper, gjerne post-it lapper, en lapp for hver av ideene som skal være med i avstemningen. Det kan være alt fra fem til maksimum 20 lapper.
- Om dere ønsker det, kan det og stå noen blanke lapper. Her kan deltakerne skrive på ideer de kommer på rett før "ideveddeløpet" skal starte.
- Før deltakerne skal begynne å flytte ideer, må alle ha hatt tid til å kikke på forslagene som står på lappene. Er noe uklart, må det forklares før flyttingen begynner.
- Hver deltaker kan få 1-4 "flytt" hver, tilretteleggeren avgjør utfra antall ideer og antall deltakere. Om for eksempel alle får 3 "flytt" hver, kan hver deltaker velge om han vil flytte en lapp tre sirkler innover eller om han vil flytte tre lapper en sirkel innover.

Den ideen som kommer lengst inn mot midten, er høyest prioritert av deltakerne og vil dermed være den flest går for.

C. VERKTØY FOR FRAMTIDS- PLANLEGGING

Voksne har sine vurderinger av hva som er viktig for et område, for en institusjon, for fritiden, for skoletiden eller for at livene til barn og unge i ulike livssituasjoner skal bli bedre. Her presenteres noen verktøy for å tenke framover – gjennom å få fram barn og unges ønsker for framtida, velge ut blant ønskene og sette dem ut i handling. Her skal dere arbeide med ideer ønsket av et fellesskap, og med hvordan en kan bli enige om når ting skal gjøres og av hvem. Deltakerne utfordres til å ta ulike ønsker og forslag på alvor og la dem som har foreslått det være med å realisere ønskene.

Framtidscollage

Introduksjon

Verktøyet kan brukes til å spørre barn og unge helt åpent om hva de tenker om framtida. Deltakerne må prioritere hva de synes er viktigst.

Tid: 30 min. til å komme fram til et utvalg lapper. 30 min til å lage collage. 10 min. til presentasjon av hver collage.

Utstyr: Plakat til hver av gruppene, ukeblader, aviser, tusjer, limstift, smålapper

Gjennomføring

- Arbeid i grupper på fire eller fem.
- På hver av gruppene snakker deltakerne om hva de synes er viktig i framtida – i forhold til ett tema (se eksempel under).
- Deltakerne i hver gruppe får en plakat og fem lapper hver. På lappene skriver de fem ting de ønsker å formidle om framtida.
- Lappene legges midt på bordet og snus og leses opp en og en.
- Lappene sorteres, de som er like eller ligner ganske mye, legges i en haug.
- Gruppen skal sammen velge ut tre-fem lapper de vil uttrykke i en collage.
- Hver gruppe klipper ut fra blader og aviser, skriver stikkord eller tegner, på en framtidsskisse. Det valgte temaet er overskrift.

Eks på spørsmål

- En god framtid for barn og unge i kommunen
- En skole vi trives på
- En kommune der ungdom vil bo
- Slik tar vi vare på miljøet vårt
- En inkluderende kommune i framtida

Presentasjon

Deltakerne sitter i en sirkel. Framtidscollagene presenteres, hver gruppe forteller hva collage uttrykker og hva de snakka sammen på gruppa. Framtidscollagene kan til slutt henges opp i lokaler der de er godt synlige. Kanskje kan det komme fram noen viktige ideer og ønsker i collagen som det kan arbeides videre med og lage handlingslinje på.

Ønskebrønn

Introduksjon

Noen ganger ønsker ikke barn og unge seg det vi tror. Ved bruk av dette verktøyet spør vi deltakene hva de ønsker seg.

Tid: 15-20 min.

Utstyr: Bøtte eller eske. Stoff, maling eller papir for å dekorere til ønskebrønn.

Gjennomføring

- En ønskebrønn lages av en bøtte som dekorerer med maling, stoff og/eller papir. Tema for ønskene skrives utenpå (se under).
- Hver deltaker får smålapper og skal skrive ett ønske på hver lapp. De kan skrive så mange ønsker de vil. Alle ønskene legges i ønskebrønnen.
- Lappene trekkes opp en og en og ønskene blir lest opp. Lappene kan festes på en stor plakat eller et stoff, hengt på vegg eller lagt utover gulvet. Det har blitt til en liten ønskebrønnutstilling.
- Når alle ønskene er tatt opp og plassert, kan de sorteres.
- Vil dere velge ut ett eller flere av ønskene og arbeide videre med den, kan noen eller alle lappene legges rundt en idesirkel (Idesirkel er beskrevet under ideuthenting).
- Det ønsket som kommer lengst inn i "ideveddeløpet", er det flest er opptatt av å arbeide videre med.
- Ønskene kan arbeides videre med i handlingslinje beskrevet et par sider lenger bak, for å se om ønsket kan konkretiseres og hva som må til for å realisere det.

Eks på tema for ønskebrønn

Hva jeg ønsker meg i livet mitt

Hva jeg ønsker for barn som har opplevd samlivsbrudd

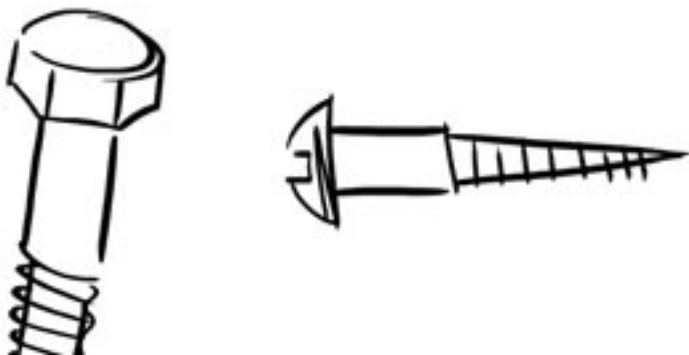
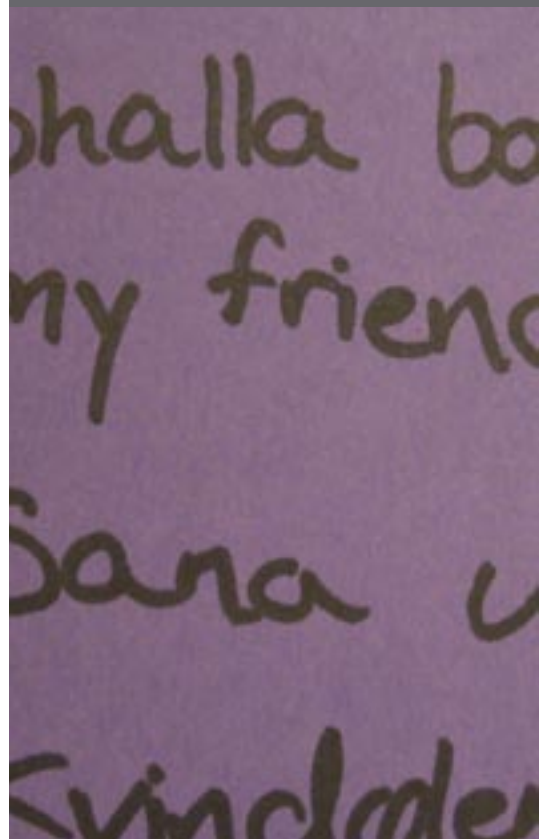
Hva jeg ønsker for unge som ruser seg

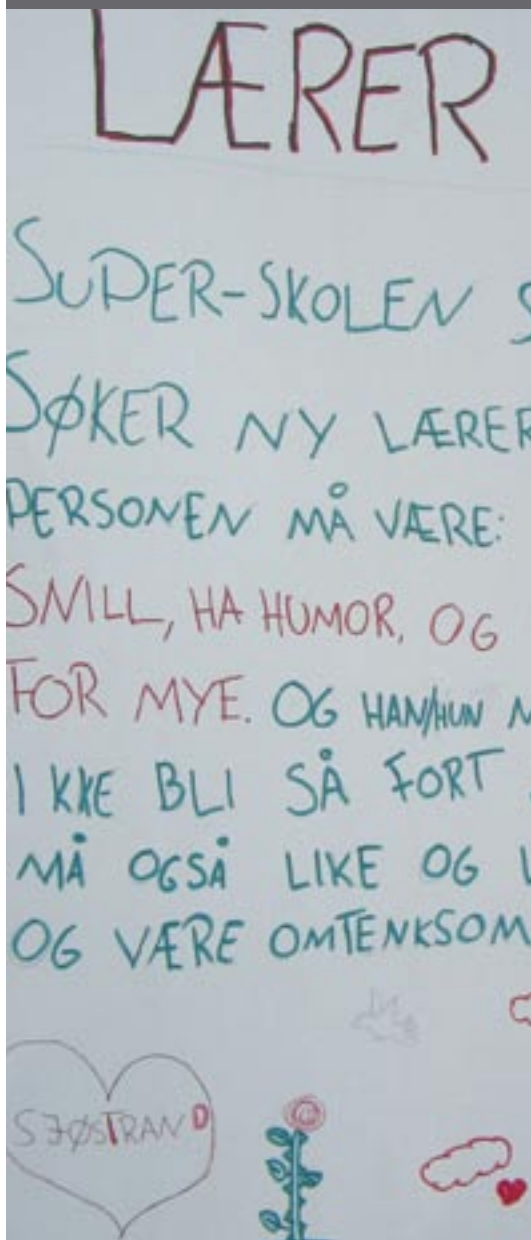
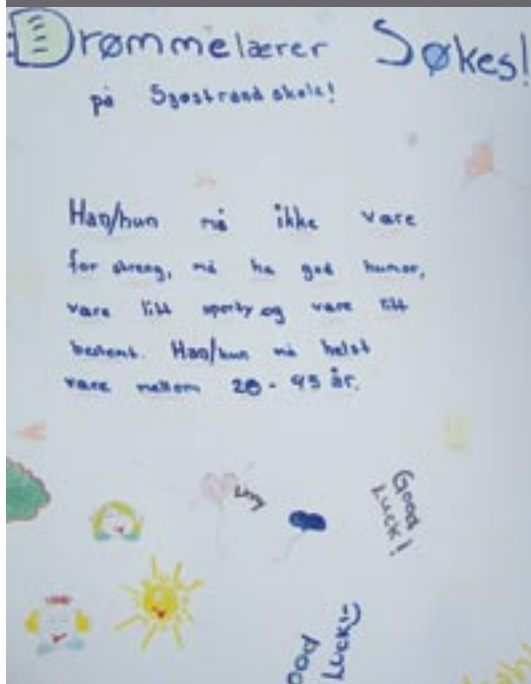
Hva jeg ønsker for kulturhuset

Hva jeg ønsker skal skje på fritidsklubben

Hva ønsker dere at barn som sliter skal bli møtt i klassen

Osv

Stillingsannonse

Introduksjon

Barn og unge har mange tanker om hvordan voksne som arbeider med barn og unge bør være. Ved bruk av dette verktøyet kan deltakerne lage stillingsannonse, der de kan fokusere på det de vektlegger. Kanskje kan også de som ansetter lærere, fritidsklubbansatte, barnevernsarbeidere eller helsesøstre utfordres på å inkludere disse stillingsannonnene.

Tid: 20 min. å lage, 5-10 min. å presentere fra hver gruppe

Utstyr: Plakater, tusjer og farger, aviser og ukeblader, limstift, sakser.

Gjennomføring

- Deltakerne arbeider i grupper på 4-5.
- Hver gruppe får i oppdrag å lage stillingsannonse for en som skal arbeide med barn og unge, se eksempel under på hvordan dette kan spesifiseres.
- De skal på gruppa bli enige om tre-seks egenskaper de synes er viktigst hos den voksne de skal lage stillingsannonse for.
- Hver gruppe får en plakat, noen ukeblader og aviser og tjukke tusjer.
- De skal klippe ut bilder og tekst som sier noe om de tre - seks egenskapene de mener denne voksenpersonen de vil "ansette" bør ha.
- Deretter kan de skrive og dekorere med farger. Plakaten skal bli fin.
- Utklippene limes på plakaten. Deltakerne kan også skrive eller illustrere. Plakaten er blitt til en tøff annonse i storformat.

Eks på tema for stillingsannonnene

- En god lærer
- En god barnevernsansatt,
- En god ansatt på fritidsklubben
- En god trener i idrettslaget
- En god ansatt for barn på asylmottaket
- En god sosiallærer på skolen
- En god helsesøster

Presentasjon

Deltakerne sitter i sirkel og presenterer plakaten for hverandre. Etter ei gruppe har presentert det som står på plakaten, utdyper de litt av hvorfor de har valgt de ordene og bildene de har og hvorfor dette er viktige egenskaper hos den yrkesgruppen de skal "ansette". Plakatene kan senere brukes når folk som skal jobbe med barn og unge ansettes, eller i personalseminar for barne- og ungdomsarbeidere.

Handlingslinje

Introduksjon

Mange barn og unge ønsker også å være med i realiseringen av ideer – ikke bare alltid være de som skal komme med gode forslag. Gjennom dette verktøyet kan det planlegges hvordan et forslag eller en ide skal realiseres og hvem som skal gjøre hva for å realisere den.

Tid: 30-45 min. til å lage handlingslinje, 10-15 min. til presentasjon fra hver gruppe.

Utstyr: Papirrull, flipoverark eller plakater, tjukke tusjer.

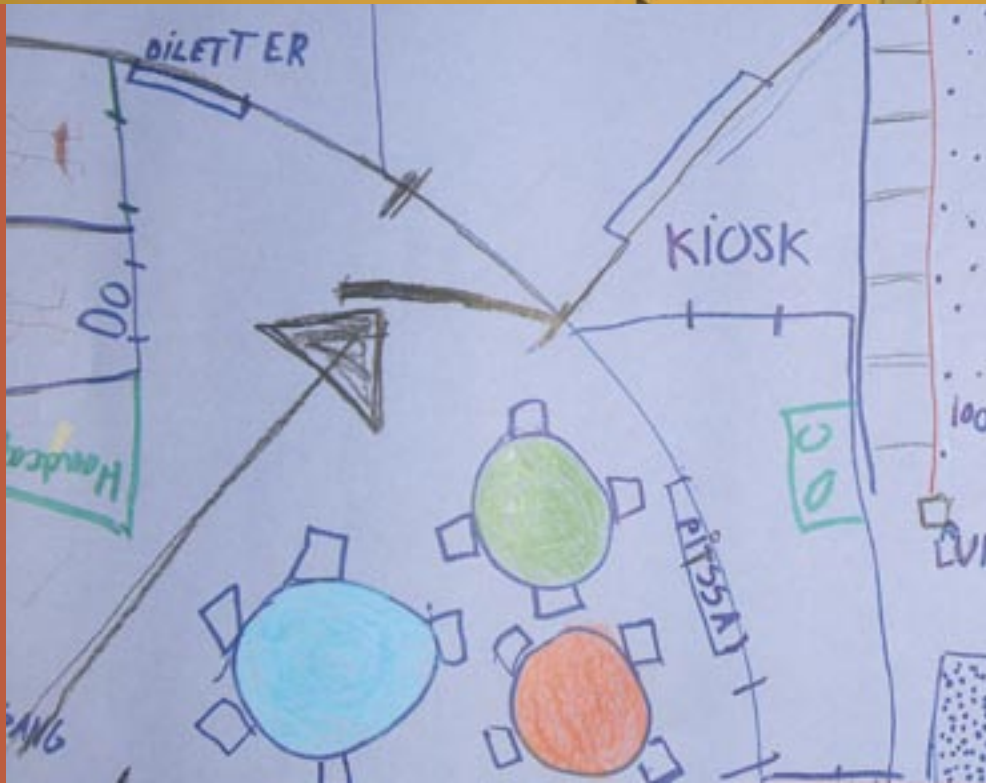
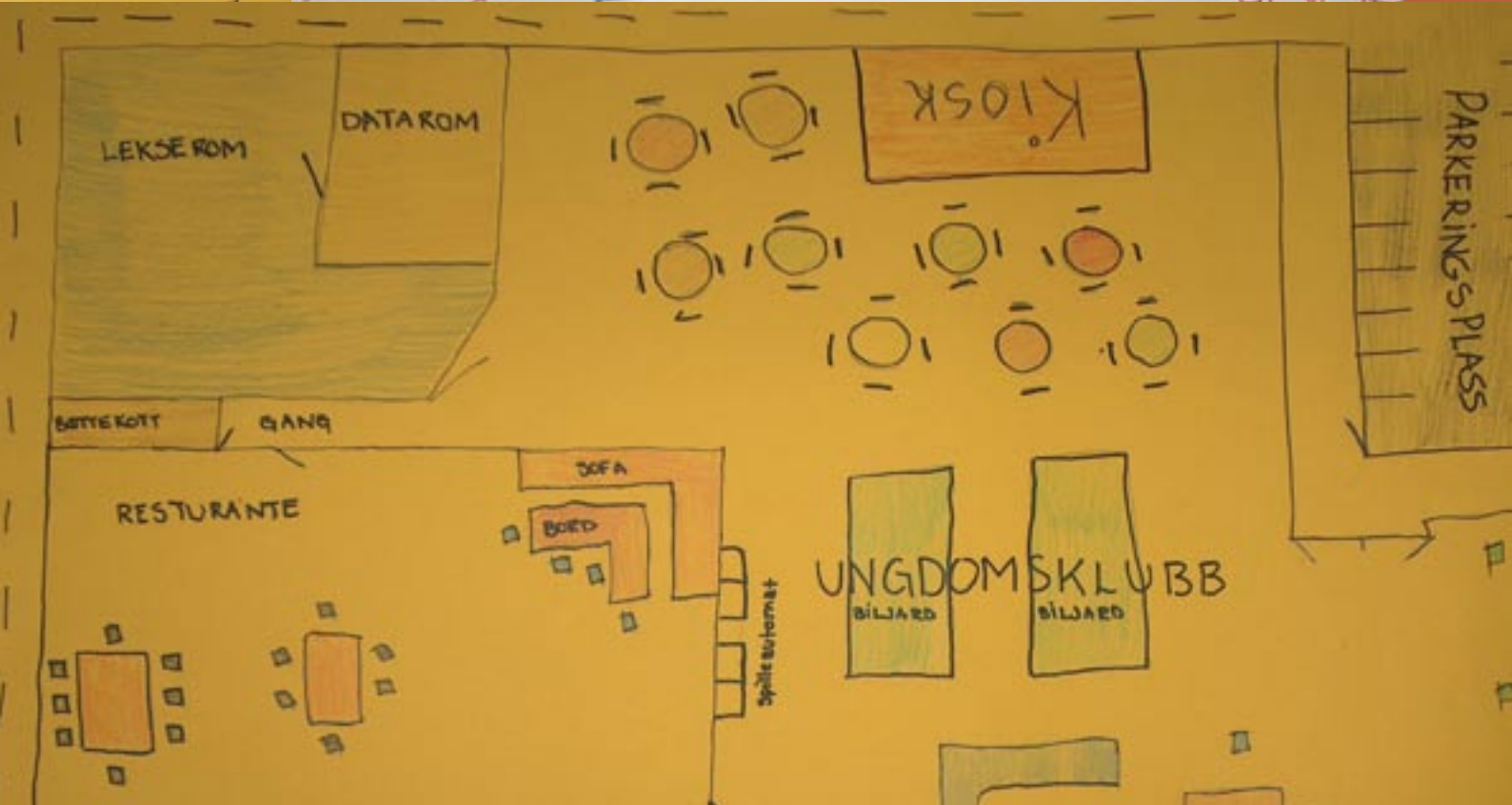
Gjennomføring

- Deltakerne skal lage en handlingslinje for å planlegge hva som må gjøres for å få realisert en ide. Det kan for eksempel være en aktivitet eller et tiltak.
- Deltakerne skal arbeide i grupper, inndelt etter hvilken ide de skal være med å realisere. Hver gruppe får et stort, avlangt papir eller plakat og noen post-it lapper.
- Ideen som skal realiseres blir overskrift på det store arket. Gruppene tegner en lang vannrett linje, dette skal bli handlingslinja. På linja skal det merkes av hva som må gjøres og når det skal gjøres, fram til ideen er realisert.
- De ulike tingene som må gjøres skrives på post-it lapper, en ting på hver lapp. Har gruppa skrevet på svært mange lapper, bør de kanskje sortere lappene, det er kanskje lurt å avgrense det til ca 10 lapper til plassering på handlingslinja.
- Deltakerne må bli enige om tidspunktet for når handlingslinja skal være fra og hvor langt fram linja skal planlegge for. Dette skrives inn på linja.
- Nå skal lappene settes på linja. Over linja står overskriften: "HVA". Her skal lappene plasseres. På selve linja merkes tidspunktet for når det skal gjøres. Under linjen står overskriften: "HVEM HAR ANSVARET". Her skal det under hver lapp skrives hvem som har ansvaret for at det som står på denne lappen blir gjennomført. Det kan noen ganger være lurt å bruke to ulike farger – en for det deltakerne i gruppa selv kan gjennomføre, en annen farge for å vise at andre må gjøre det.
- Alle lappene skal til slutt være satt inn, med tidspunkt for når det skal gjøres merket av på linja. Hvem som har ansvar for å gjennomføre det, står under linja.

Presentasjon

Gruppene kan presentere handlingslinjene for hverandre. Tilretteleggerne spør underveis om tidfestingen er realistisk. Nå kan lappene flyttes og tidsplanen dermed justeres om dette er ønskelig.

DEL II

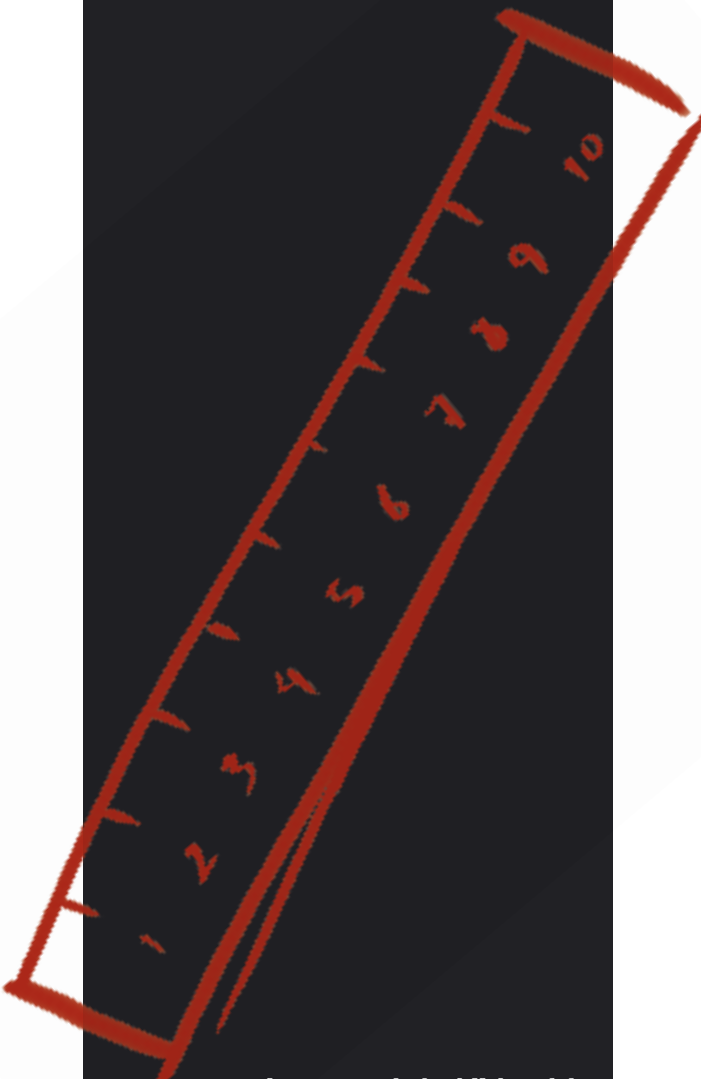
Eksempler

på hvordan involvere barn og unge
i kommunal planlegging

KOMMUNENS VISJON OG SLAGORD

**Eksempel "Om å være ung i Kvinesdal".
Se vedlagt rapport.**

**I arbeidsprosessen i Kvinesdal ble 8. og
9.klassinger bedt om å komme med
innspill til slagord, og slagordene
ble gode! Mer om dette i
rapport Kvinesdal.**

**Lev unormalt, bo i Kvinesdal
Best, finast, kulast – Kvinesdal!
Kvinesdal! Den beste plassen i verden!
Kvinesdal, Norge i dag!**

Introduksjon:

Noen kommuner betaler dyrt til reklamebyråer for å få laget f.eks. slagord. Kanskje kan de som bor der, og særlig de som vokser opp akkurat nå, være med å gi noen av de mest treffende og beste slagordene for sin kommune. Barn og unge kan også ha tanker om hva som skal være det kommunen løfter som sin visjon, som ei "ledestjerne" å arbeide mot.

Her er noen forslag til verktøy som kan brukes for å få fram innspill til slagord og visjoner. Her vises en mulig sammensetning av verktøy på tema slagord. Ønsker dere å arbeide med visjon, kan de samme verktøyene brukes.

Hvem inviteres?

Anb. alder: Kan gjennomføres med unge 10-18 år.

Anb. antall: 15-25 i hver prosess, gjerne flere arbeidsprosesser.

Hele trinn i en skole, alle på et klubblag, i speidergruppa eller på fritidsklubben kan inviteres til å delta i arbeidsprosesser. Samme arbeidsprosess kan gjennomføres med ulike alderstrinn.

Arbeidet kan bli bedre om samme arbeidsprosess også gjøres med grupper av voksne. Kommunestyret, kollegiet på en skole, alle ansatte i en bedrift eller alle i en etat kan f.eks. være deltakere. Voksne og unge kan også delta i samme arbeidsprosesser. De bør da i starten arbeide i adskilte grupper, noen voksne har ellers lett for å bli dominerende i gruppene.

Gjennomføres flere arbeidsprosesser, kan to forslag fra hver av prosessene gå til sluttrunden. Det gjennomføres en siste idesirkel, forslaget som kommer lengst inn blir kommunens slagord eller visjon, bestemt av et bredt sammensatt utsnitt av befolkningen.

Forslag til opplegg

En isbryter (se side 18-19)

Velg en av isbryterne, for å komme godt igang og for å få brukt smilebånd og kanskje lattermuskler litt.

Temainstallasjon (se side 26)

Tema for installasjonen kan være "Kommunen vår" (navnet på kommunen). Ved i starten å bruke dette verktøyet, vil deltakerne bevisstgjøres på hva som er typisk for kommunen, på hva som er bra og hva som er dumt.

Ideer på lapp (se side 28)

Deltakerne skal komme med forslag til slagord. De sitte i grupper som beskrevet, hver deltaker får lapper til å skrive slagord på. Følg verktøybeskrivelsen.

Idesirkel (se side 33) De forslagene som kommer lengst inn i sirkelen er de flest av deltakerne synes er stilig. De – og kanskje noen flere kan bringes videre inn i kommunens arbeid.

KARTLEGGING AV OPPVEKSTFORHOLD I KOMMUNEN

Eksempel "Om å være ung i Kvinesdal". Se vedlagt rapport. I arbeidsprosessen i Kvinesdal med 8. og 9.klassinger, var mange av verktøyene som ble gjennomført kartleggingsverktøy av oppvekstmiljø. Mer om dette i rapport Kvinesdal.

Introduksjon

Om kommunen ønsker en kartlegging av oppvekstforholdene beskrevet av barn og unge, kan det være lurt å invitere til arbeidsprosesser der barn og unge med ulike livserfaringer er deltakere. Vi anbefaler å arrangere flere arbeidsprosesser. Temaet er bredt og mangfoldig, og resultatene blir best om de blir uttrykt av unge med noe ulik bakgrunn og livserfaringer.

Her er forslag til verktøy som kan brukes for å kartlegge oppvekstforholdene i en kommune. Utdrag kan brukes, avhengig av tidsbegrensingen.

Hvem inviteres?

Anb. alder: Kan gjennomføres med unge 10-18 år

Anb. antall: 10-25 i hver prosess, gjerne flere arbeidsprosesser

Dere kan invitere deltakere fra et eller flere trinn i grunnskolen eller videregående skole, fra fritidsklubb eller organisasjon/lag. Her kan også gjerne inviteres unge med erfaringer fra barnevern, i kontakt med psykiatri, på flyktningmottak eller andre grupper unge med spesielle livserfaringer.

Om det gjennomføres flere arbeidsprosesser, vil dere sitte med mye informasjon rundt hvordan barn og unge har det i kommunen. Dette kan danne grunnlag for rullering av kommuneplan eller annen kommunal planlegging – eller til å bestemme ulike tiltak eller satsinger. Resultatene kan også bli til utstilling for kommunens innbyggere eller for utvalgte grupper. Det kan bli en visuell, kraftfull og viktig synliggjøring av hvordan det er å være barn og unge i kommunen – sett fra dem – og av hvilke tanker og ønsker de har for framtida.

Forslag til opplegg

En isbryter (se side 18-19)

Velg en av isbryterne – for å komme godt igang, for å få brukt smilebånd og for å skape samhold og energi i gruppa.

Kafebord (se side 20).

Eks på hva som kan stå utenpå eskene

- Dette trenger vi for å ha det godt
- Dette blir vi glade av
- Bra i kommunen
- Dårlig i kommunen
- Kommunen må satse på disse fritidstilbudene framover
- Unge ruser seg mer hvis....
- Unge ruser seg mindre hvis...

Eks på tillegsspørsmål til unge med erfaring fra barnevernet

- Dette liker jeg med barnevernet i kommunen
- Dette liker jeg ikke med barnevernet i kommunen

Eks på tillegsspørsmål til unge med erfaring fra psykiatri

- Dette får unge hjelp til hvis de sliter psykisk
- Dette får ikke unge hjelp til hvis de sliter psykisk

Eks på tillegsspørsmål til unge med flyktningbakgrunn

- Dette er bra for barn og unge som er flyktninger her
- Dette er vanskelig for barn og unge som er flyktninger her

Fotocollage (se side 21)

Tema kan være

"Dette sliter barn/unge med i kommunen vår" og "Dette er barn/unge fornøyd med i kommunen vår"

Deltakerne arbeider i grupper, og skal sammen komme fram til tre ting unge sliter med og tre ting unge er fornøyd med. Deretter tar de bilder som illustrerer dette. Fotocollage ble gjort i arbeidsprosessen i Kvinesdal med tema "Hva unge sliter med". Se mer om det i rapporten fra Kvinesdal.

Savncollage (se side 23)

Eks på spørsmål

- Hva savner du i nærmiljøet ditt?
- Hva savner du i klassemiljøet?
- Hva savner du på fritiden?
- Hva savner du i organisasjonen din/på laget ditt?
- Hva savner du for å ha gode dager?
- Hva savner du i livet ditt?
- Hva savner du i kommunen din?

Eks på tillegsspørsmål til barn/unge med andre livserfaringer

- Hva savner du på institusjonen?

FRAMTIDA

Frykter de
vist det fo
slik tar d
kvines dal

- Hva savner du i fosterfamilien din?
- Hva savner du på flyktningmottaket?

ØnskeVoksen (se side 27)

Eks på spørsmål

Hvordan må en voksen som arbeider med barn og unge i kommunen være for at du skal få lyst til å komme med tanker og meninger og løsningsforslag?

Temalinstallasjon (se side 26)

Her gis eksempel på tema der en også forsøker å nå litt inn når oppvekstmiljøet skal beskrives:

- dette er unge engasjert i
- å være ung her
- om å ha spiseforstyrrelser
- om rasisme i kommunen vår
- om mobbing i kommunen vår
- om diskriminering i kommunen vår

FramtidsCollage (se side 34)

Eks på spørsmål

- Et godt sted å vokse opp slik vi ser det
- Et kommune unge ikke vil flytte fra
- Sånn må skolen være om vi skal trives her
- En god barnevernsinstitusjon om vi fikk bestemme
- En god ungdomsklubb slik vi ser det

SKOLE- PLANLEGGING

Introduksjon:

Skoleledelse og lærere vet svært mye om hva som kan bidra til god og dårlig læring, og de fleste foreldre vet også mye. Men noen andre eksperter på dette, de med ferskest egen erfaring er kanskje de vi som oftest glemmer å spørre – er barn og unge. De som går på skole, vet mye om hvordan skolen "virker". Og tilsammen vet et helt klassetrinn også mye om hvordan skolehverdagen kjennes ut – på godt og vondt. Her presenteres noen av verktøyene som ble brukt i arbeidsprosessen i Kristiansand, dette er mer utførlig beskrevet i rapporten

Hvem inviteres?

Anb. alder: Kan gjennomføres med unge 10-18 år

Anb. antall: 15-25 i hver prosess, gjerne flere arbeidsprosesser

Dere kan invitere deltakere trinnvis, for å arbeide med erfaringer sett fra samme alderstrinn. Det kan være nyttig å gjennomføre flere arbeidsprosesser på ulike alderstrinn. Dere vil da sitte med mye informasjon rundt hvordan elevene oppfatter skolehverdagen sin og hvilke innspill de har til å gjøre den enda bedre.

Slike arbeidsprosesser kan gjøres til rutine i kommunen, f.eks. kan et eller to trinn spørres hvert år - 7.klassinger som "eksperter" på å gå i barneskole eller 10.klassinger som eksperter på å gå i ungdomsskole.

Forslag til opplegg

En isbryter (se side 18-19)

Velg en av isbryterne. I arbeidsprosessen i Kristiansand valgte vi: "Reis deg hvis...". Isbryteren gjennomføres for å komme godt igang og for å få brukt smilebånd og lattermuskler. Det kan være lurt å gjøre noen isbrytere underveis.

Fotocollage (se side 21)

Deltakerne arbeider i grupper og skildrer med foto når de lærer bra og når de lærer dårlig på skolen. Gjennom å bruke dette verktøyet blir deltakerne bevisste på egen læring og ved å bruke foto blir dette gøy og inspirerende å jobbe med. Se eks. på foto 7.klassinger har tatt, i rapporten fra Kristiansand.

Kafebord (se side 20)

10 esker med ulike tema settes på ulike bord. Deltakerne går fra eske til eske, de kan legge så mange lapper de vil i hver eske. Her kan mange ulike sider av læring og skolehverdagen ellers etterspørres, se eks. på spørsmålsstillinger i rapporten fra Kristiansand.

Ide i lufta (se side 29) Deltakerne skriver ideer til ei skoleuke de lærer godt. Hver gruppe presenterer ideer det er viktigst å ta med videre til presentasjon.

Framtidscollage (se side 34) Elevene arbeider med drømmeskolen, slik de ser den. Mer om dette i rapporten fra Kristiansand.

Stillingsannonse (se side 36) Deltakerne uttrykker hva de ser på som en god lærer. Mer om dette i rapporten fra Kristiansand.

Eksempel "Om når vi lærer best" fra 7.klassinger i Kristiansand, se vedlagt rapport.

I arbeidsprosessen i Kristiansand med 7.klassinger, ble elevene på ulike måter spurt om når de lærer best, og om hvordan skolehverdagen kan bli best mulig. Mer om dette i rapport Kristiansand.

Det er bra at vi er aktive, fordi da jobber vi men vi har lite gym.

PLANLEGGING AV FRITIDSTILBUD

Introduksjon:

Å involvere barn og unge i planlegging av kommunens fritidstilbud, kan øke treffsikkerheten på satsing og tiltak som settes igang, betraktelig. Mange tilbud drives idag – av kommunen og av frivillige lag og organisasjoner. I tillegg kan ei bredt sammensatt gruppe barn og unge fortelle noe om hvilke kommunale tilbud som allikevel mangler og kanskje noe om hvilke tilbud som ikke trengs lenger. Her er forslag til verktøy som kan brukes for å få fram hvilke fritidstilbud som mangler og hvilke tilbud som ikke trengs eller som kanskje må endres.

Hvem inviteres?

Anb. alder: Kan gjennomføres med unge 10-18 år

Anb. antall: 15-25 i hver prosess, gjerne flere arbeidsprosesser.

Hele trinn i en skole, alle på et klubb lag, i speidergruppa eller på fritidsklubben kan inviteres til å delta i arbeidsprosesser. I arbeidet med å planlegge fritidstilbud, kan det kanskje og være lurt å involvere de som idag ikke deltar i organiserte fritidstilbud. Samme arbeidsprosess kan gjennomføres med ulike grupper barn og unge. Gjennomføres det flere prosesser og dere ønsker å stå igjen med noen få forslag, kan de utvalgte forslagene fra hver arbeidsprosess legges fram for ei større avstemning på skolene – for der er alle.

Forslag til opplegg

En isbryter (se side 18-19)

Velg en av isbryterne, for å komme godt igang og for å få brukt smilebånd og kanskje lattermuskler litt. Passer ikke isbryterne i denne boka, velg en annen isbryter eller en oppvarmingsøvelse du har god erfaring med.

Savncollage (se side 23)

Tema for savncollagen kan være: "Hvilke tre fritidstilbud savner barn og unge i kommunen?" Deltakerne vil ved å gjennomføre dette verktøyet uttrykke hvilke fritidstilbud de tenker mange barn og unge aller helst skulle hatt.

Søppelkasse (se side 22)

Her kan deltakerne bli spurt om hvilke av dagens tilbud som er minst viktige, som kan tas bort (trenger ikke kalles søppel, alle aktiviteter har noe bra med seg). Like interessant kan det være å jobbe med hvordan lite populære aktiviteter kan bli bedre. Hva er ødeleggende? Hva kan forandres? Spørsmålet kan stilles om fritidstilbudet i kommunen generelt, eller knyttet til spesielle aktiviteter. Skal verktøyet gjennomføres, er det viktig at tilretteleggerne reelt ønsker å høre det negative og det som bør forandres. Deltakerne må ikke oppleve at de sier noe galt om de forteller om hva som er "søppel".

Idesirkel (se side 33)

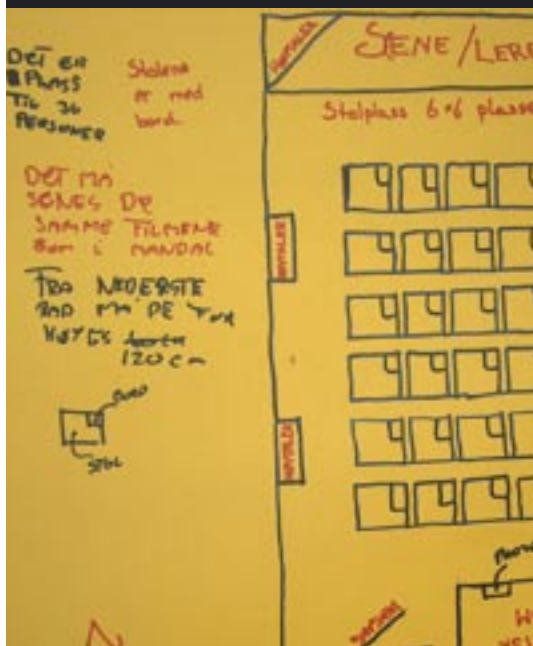
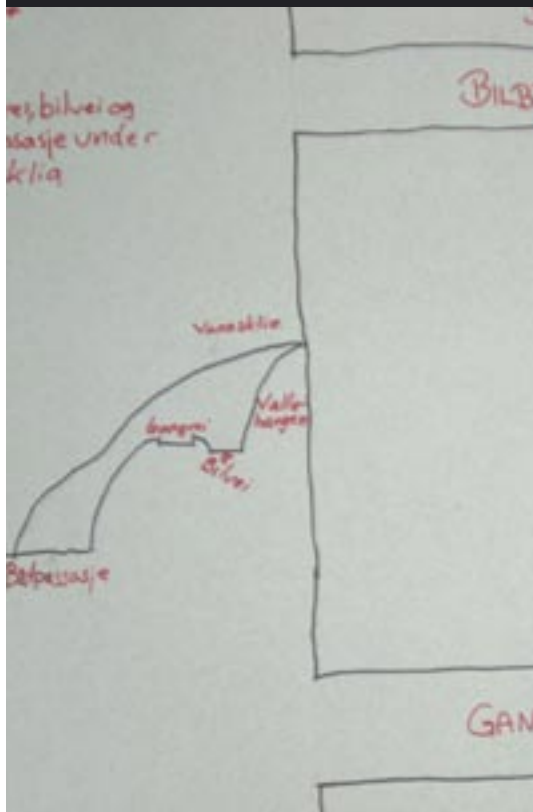
Her kan dere samle alle forslagene fra Savncollage og se hvilke som kommer lengst inn i idesirkelen. Disse forslagene kan arbeides videre med.

Tomt rom fylles (se side 31)

Her kan deltakerne være med å planlegge fritidsaktiviteter fra "bunnen".

Ønskevoksen (se side 27)

Her kan deltakerne uttrykke hvordan de ønsker fritidsledere skal være.

PLANLEGGING AV IDRETTSHALL ELLER IDRETTSANLEGG

Introduksjon

De flittigste brukerne av idrettshaller og idrettsanlegg er ofte barn og unge. Allikevel fins det svært mange eksempler på at verken barn eller unge er involvert i planleggingen. Voksne kan vel ofte tenke at det er for store og kompliserte byggeprosjekter til at det er hensiktsmessig å involvere barn og unge. Men samtidig er jo dette svært konkrete prosesser som kan være spennende å bidra i for mange barn og unge. Og ikke minst kan resultatet bli bedre, om en inkluderer ideer og løsningsforslag fra akkurat dem.

Her er forslag til verktøy som kan brukes for å få fram ideer fra barn og unge til hvordan idrettshallen eller idrettsanlegget bør se ut.

Hvem inviteres?

Anb. alder: Kan gjennomføres med unge 12-18 år

Anb. antall: 15-50 i hver prosess, gjerne flere arbeidsprosesser

Hele trinn i en skole, noen grupper fra flere ulike idrettslag, alle i et idrettslag eller utvalgte lag/grupper i et idrettslag som skal bruke hallen eller anlegget mest, kan inviteres til å delta i arbeidsprosesser.

Det kan kanskje være lurt også å involvere noen som idag ikke er del av idrettsmiljøet. Kanskje kan hallen eller anlegget inneholde noe som gjør at det også for dem kan bli attraktivt å "trekke dit" – og kanskje kan flere også få lyst til å "hive seg med" på litt trening.

Forslag til opplegg

En isbryter (se side 18-19)

Velg gjerne en isbryter i starten, for å komme godt igang og for å få brukt smilebånd og lattermuskler.

Ønskebrønn (se side 35)

Her kan deltakerne utfordres på spørsmålet: "Hva jeg ønsker idrettshallen /idrettsanlegget skal gjøre med miljøet for barn og unge på stedet eller i kommunen." Deltakerne utfordres på å tenke bredt, på hva målet med å ha denne hallen/anlegget må være og på hva det er viktig å tenke på for å nå det.

Tomt rom fylles (se side 31)

Idrettshallen eller idrettsanlegget skal fylles med gode ideer, smarte løsninger, gjerne små nyanser og detaljer .... som for barn og unge kan gjøre store forskjeller.

En som arbeider med planleggingen, kan først gå gjennom med deltakerne de begrensningene og mulighetene som ligger der. Men den voksne må huske ikke å trekke frem flere begrensninger enn absolutt nødvendig. Her gjelder det kanskje heller å utnytte barn og unges kapasitet til å tenke muligheter.

Handlingslinje (se side 37)

Om det er realistisk å tilpasse til planlegging og bygging av hallen eller anlegget, hadde det vært flott om deltakerne kunne laget ei handlingslinje for hvordan få gjennomført ett eller to av de forslagene som kom fram i ønskebrønnen. Om det er vanskelig å velge hvilket av forslagene det skal jobbes videre med, kan en gjennomføre Idesirkel (side 33), for å se hvilken ide flest deltakere "går for". Et alternativ til Idesirkel er å gjennomføre Viktighetsdiagram (side 32), for å finne ut hvordan deltakerne vurderer de ulike ønskene i forhold til gjennomførbarhet og nytteverdi.

PSYKIATRIPLANLEGGING

Eksempel "Om å være ung i Kvinesdal".

Se vedlagt rapport.

I arbeidsprosessen i Kvinesdal ble 8. og 9.klassinger spurt om når de sliter og når de trives.

Introduksjon

Dersom en spør dem som kjenner denne virkeligheten best, er det større sjanse for å lykkes i å gi dem et tilbud som oppleves best mulig. Det kan være lurt å spørre unge om hvordan eksisterende tilbud fungerer og hvordan det kan gjøres bedre. Det kan også være bra å spørre barn og unge om innspill til hva som gjør at unge ikke sliter og hva som gjør at de trives. Og hvordan må voksne være, om barn og unge skal tørre / ønske å komme til dem om de trenger hjelp til å takle hverdagen en periode?

Hvem inviteres?

Anb. alder: Kan gjennomføres med unge 13-18 år

Anb. antall: 6-15 i hver prosess, gjerne flere arbeidsprosesser

Om dere ønsker å spørre om det eksisterende psykiatri-tilbudet, må unge som har erfaring fra dette inviteres. Her er tilbudet svært ulikt i kommunene, det er derfor vanskelig å foreslå noen generelle tema. Om dere vil arbeide med hva som skal til for at unge trives, kan et helt trinn eller en del av et trinn inviteres. Det kan og være bra å invitere unge som hører til en fritidsklubb eller et ungdomshus, sammen med unge f.eks. fra et en organisasjon eller et lag.

Forslag til opplegg

Barn og unge med erfaringer fra psykiatrien kan ha forslag til hvordan forholdene kan bli bedre. Alle barn og unge har erfaringer og ideer på spørsmål rundt hva som skal til for å trives og ha det godt når en vokser opp. Her er noen forslag til hvordan de kan spørres.

HELSESTASJONEN / HELSESØSTER

Unge har tanker om tilbudet på helsestasjonen. Inviter noen unge som jevnlig bruker helsestasjonen og spør hva som er bra og hva som ikke er bra og om hva de savner og hva de ønsker seg mer av. Forslag til metoder: Fotocollage, Savncollage, Ønskebrønn.

FRITIDSKLUBBEN

Mange unge er opptatt av hvordan fritidsklubben bør drives og for en del kan dette være et viktig sted for å kose seg og ha det godt. Forslag til metoder: Kafebord, Tomt rom fylles.

VURDERING AV TILTAK

Deltakerne kan ha forslag til hvordan tersklene kan bli mindre for at unge skal tørre å fortelle hva de sliter med. De kan også ha konstruktive innspill til hvilke tilbud som fungerer og ikke. Forslag til metoder: Karttegning over tilbudene, slik de oppfatter det. De skal sette på pluss- og minuslapper etter hva de synes om tilbudene. Til slutt setter de på lapper for forandring på de tilbudene de mener det er viktigst å få til – og utdyper forslagene sine.

HVORDAN SKOLEN MØTER DET Å SLITE PSYKISK

Her kan tema være hvordan det kan bli åpnere på skolen for å snakke om å ha psykisk sykdom, og hvordan samarbeidet med skole BUP må være. Her kan ulike unge delta. Forslag til metoder: Framtidscollage – skrive eller illustrere hvordan det kan bli lettere for de som sliter og hvordan det kan bli større åpenhet om BUP og psykisk sykdom på skolen.

HVORDAN VOKSNE "HJELPERE" MÅ VÆRE

Forslag på metoder: Stillingsannonse. Deltakerne kan uttrykke hvordan sosiallærer, helsesøster, psykolog, evt. lærer må være for å at de skal tørre å si hvordan de har det inni seg og opplever hverdagen sin.

BARNEVERN- PLANLEGGING

Introduksjon:

Å involvere barn og unge med erfaring fra barnevernet når kommunens arbeid skal justeres og videreutvikles, kan være et bidrag til å gjøre hjelpetilbudet til denne gruppen bedre. Unge som har mottatt hjelp i noen år, kanskje også ulike typer hjelp, vil være bra å ha med for å sikre god barnevernsplanlegging i kommunen. Men også unge som er nye innenfor systemet, kan være svært nyttige bidragsyttere. Her er forslag til verktøy som kan brukes for å få fram erfaringer fra hvordan barnevernet fungerer og for å få innspill til hvordan hjelpen kan oppleves enda bedre.

Hvem inviteres?

Anb. alder: Kan gjennomføres med unge 14-18 år, evt. barn 10-13

Anb. antall: 6-12 unge kan delta i en prosess, gjennomfør gjerne flere prosesser om mulig.

Noen barn og unge har erfaring fra å være i institusjon, andre har fra fosterhjem. Erfaringene kan være svært ulike og det kan være lurt å invitere disse deltakerne til ulike arbeidsprosesser. Arranger gjerne arbeidsprosessen på et sted utenfor institusjon eller fosterhjem. Husk å notere nøye underveis. Bruk råtekst og direkte sitater – ikke tolk eller skriv om det barn og unge sier. Resultatene fra de ulike oppdragene kan sammenfattes på en enkel måte og er god, direkte dokumentasjon. Dere vil etter en eller flere arbeidsprosesser sannsynligvis sitte igjen med masse kunnskap fra dem som lever midt i den virkeligheten i dag.

Forslag til opplegg

En isbryter (se side 18-19)

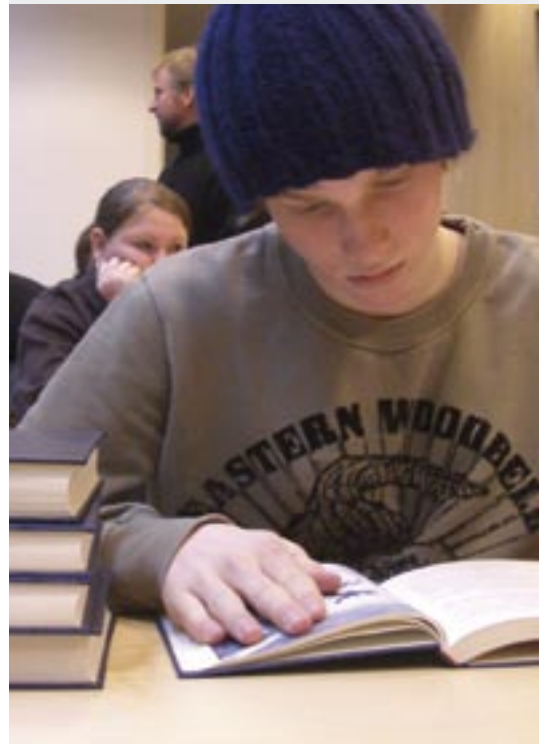
Velg en av isbryterne, for å komme godt igang og for å få brukt smilebånd og kanskje lattermuskler litt. Spør også gjerne deltakerne om de kan en gøy lek eller en isbryter, kanskje kan noen en som er enda gøyere enn de som står her.

Temainstallasjon (se side 26)

Her utfordres deltakerne på å uttrykke gjennom en installasjon deres erfaringer, tanker og meninger om barnevernet. Oppgaven for illustrasjonen kan være: Om å være barnevernsbarn, om å være i fosterhjem, om å være på barnevernsinstitusjon, om hva som er vanskelig i livet mitt.

Savncollage (se side 23)

Verktøyet kan brukes på å spesielt spørre etter hva deltakerne savner. Hva savner du i barnevernet? Hva savner du i fosterhjemmet? Hva savner du på institusjonen? Hva savner du i livet ditt? Hva savner du i tilsynsførerordningen?

Illustrasjonsfoto

Illustrasjonsfoto

Ønskebrønn (se side 35)

Deltakerne velger ut noe av det som står på Savncollagen, for å arbeide videre med. Kanskje har de helt konkrete innspill til hvordan noe kan bli forandret. Dette skal skrives på lapper, lappene skal puttes i Ønskebrønnen. Tilretteleggerne må først være med å se på hva som kan være realistisk å arbeide for nå. Men ikke vær for realistisk, husk at unge noen gang ser andre løsninger og muligheter enn oss som er voksne. Se videre i verktøybeskrivelsen.

Stillingsannonse (se side 36)

Her kan en samle innspill fra barn eller unge med erfaring fra barnevernet på hvordan de ønsker de voksne som arbeider der skal være. Oppgaven kan være å lage en stillingsannonse for tilsynsførere, ansatte på institusjon, fosterforeldre, saksbehandlere.

Videodagbok (se side 27)

Deltakerne kan utfordres til å lage en videodokumentasjon med tema fra barnevernet. Tema kan være: Barnevernet sett med våre øyne. Hva som er bra og dumt med å være i fosterhjem. Hva som er bra og dumt på institusjonen. Osv.

RUSPLANLEGGING

Illustrasjonsfoto

Introduksjon

Alle barn og unge har tanker og meninger om rus, og rus angår manges hverdag i stor grad. Kunnskap og erfaringer om rus kan blant unge være ulik den de fleste voksne har. Her følger forslag til verktøy som kan gjennomføres på tema rus. Resultatene kan gi innspill i arbeidet med kommunens rusplan.

Kanskje ønsker dere innspill til en konkret problemstilling, for eksempel hva unge mener om servering til mindreårige, innspill til et rusfritt arrangement eller innspill på hva unge synes er viktigst å gjøre for at færrest mulig unge skal få problemer med rus. Da kan et kartleggingsverktøy gjennomføres, kanskje etterfulgt av en handlingslinje – om en ide skal settes ut i livet.

Hvem inviteres?

Anb. alder: Unge 13-18 år

Anb. antall: 15-20 i hver prosess

Deltakerne kan inviteres fra spesielle klassetrinn, fra en organisasjon eller en gruppe som "henger" i sentrum. I arbeidet med å få innspill til rusplanlegging, kan det spesielt være lurt å involvere de som ikke deltar i så mange organiserte fritidsaktiviteter og som kanskje synes hjemstedet er litt lite spennende. Samme arbeidsprosess kan gjennomføres med flere alderstrinn.

Forslag til opplegg

En isbryter (se side 18-19)

Velg en av isbryterne, for å le litt sammen og for å få energi inn i gruppa.

Fotocollage (se side 21)

Hva er bra med å vokse opp her? Hva er dårlig/dumt med å vokse opp her? Deltakerne skal skildre dette gjennom foto og ta fem bilder av det bra og fem bilder av det som

er dumt. Fotocollage kan også brukes som en måte å få innspill på allerede eksisterende tiltak på mot rus, arrangementer el.l.:

- Rusfri klubb: deltakerne kan ta foto av hva som er bra og dårlig med den.
- Undervisning om rus i skolen: ta foto av hva som er bra og hva er dårlig med den.

En idemetode kan deretter brukes til å finne ut hva de mener kan gjøres bedre.

Framtidscollage (se side 34)

Deltakerne kan utfordres på å lage en framtidscollage for å vise hva som er viktig for at unge ikke skal ønske eller ha behov for å ruse seg: Hva skal til for at unge skal trives ha det godt og ikke ruse seg, kan utfordringen for collagen være.

Karttegning (se side 24)

Deltakerne bes tegne inn på kartet stedene der unge mennesker ruser seg, med alkohol eller narkotika. De skal derimot ikke merke av hvor de narkomane i byen oppholder seg, men der unge de kjenner eller har hørt om, er når de ruser seg. Er dette på hjemmefester for eksempel? På spesielle utesteder i byen eller i sentrum? Osv.

Ideer på lapp (se side 28)

Her kan dere spørre deltakerne om ideer til arrangement, tiltak eller andre slags satsinger som kan gjøre at unge trives bedre og ikke ruser seg. Det kan her være smart å ta utgangspunkt i Framtidscollagene. Deretter kan dere gjøre Idesirkel (se side 33) for å finne det forslaget alle går for.

Handlingslinje (se side 37)

Deltakerne kan til slutt være med å lage en handlingslinje. Bruk den ideen eller de to ideene som kom lengst inn i idesirkelen og sett et ønsket mål i enden av handlingslinja. Fyll ut handlingslinja for å vise hvordan målet skal bli nådd og fordeling av oppgaver for å nå det.

MILJØPLANLEGGING

Introduksjon

Mange barn og unge uttrykker et stort engasjement i forhold til miljøsaker og arbeid for miljøet lokalt, nasjonalt og internasjonalt. Når barn og unge blir spurt om hva de mest ønsker å medvirke i, er miljø ofte et tema som kommer opp. Det kan være viktig i en arbeidsprosess med tema miljø, å bestemme om og evt. hvordan temaet skal avgrenses. Å bruke begrepet fysisk miljø er en mulighet, en annen er å velge ikke å avgrense, for å se hva barn og unge tenker om begrepet. Her er forslag til verktøy som kan brukes for å få fram tanker og meninger fra barn og unge på hva som er bra og hva som er dårlig i miljøet i kommunen idag - og på hva som kan bli bedre.

Hvem inviteres?

Anb. alder: Kan gjennomføres med unge 10-18 år

Anb. antall: 15-30 i hver prosess, gjerne flere arbeidsprosesser

Hele eller deler av trinn i en eller flere skoler, alle på et lag, i en organisasjon eller på klubben kan inviteres. Gjennomføres det flere prosesser vil dere kunne sitte igjen med en bred kartlegging av barn og unges tanker om miljø og med det også om framtid i kommunen.

Forslag til opplegg

En isbryter (se side 18-19)

Velg gjerne en isbryter i starten, for å komme godt igang og for å få brukt smilebånd og lattermuskler. Husk at en isbryter kan være lurt å legge inn flere ganger i arbeidsprosessene.

Fotocollage (se side 21)

Prosessene kan starte med en kartlegging av deltakernes tanker om miljøet – som svar på helt åpne spørsmål: Hva er bra med (det fysiske) miljøet i kommunen? Hva er dårlig med (det fysiske) miljøet i kommunen? I starten av arbeidet her, er det viktig at deltakerne arbeider godt med å forberede fotoene. Miljø er et tema mange barn og unge bekymrer seg for, og det er derfor også viktig å legge til rette for at en kommer forbi de kjappe, opplagte svarene. Kanskje lykkes dere i arbeidsprosessene å skape trygghet til å komme inn til de litt mer grunnleggende svarene for deltakerne.

Kafebord (se side 20)

Kafebord kan brukes for å få fram mange, ulike tanker og synspunkt på tema miljø, for å se hva de definerer innenfor dette tema og hvordan de vektlegger innenfor tema. Her må dere velge å bruke miljø/fysisk miljø, evt. å definere miljø på annen måte. Aktuelle spørsmål til eskene på kafebordene kan være: Med MILJØ mener jeg .... Dette synes jeg er viktigst å jobbe med innenfor tema miljø..... Miljøet

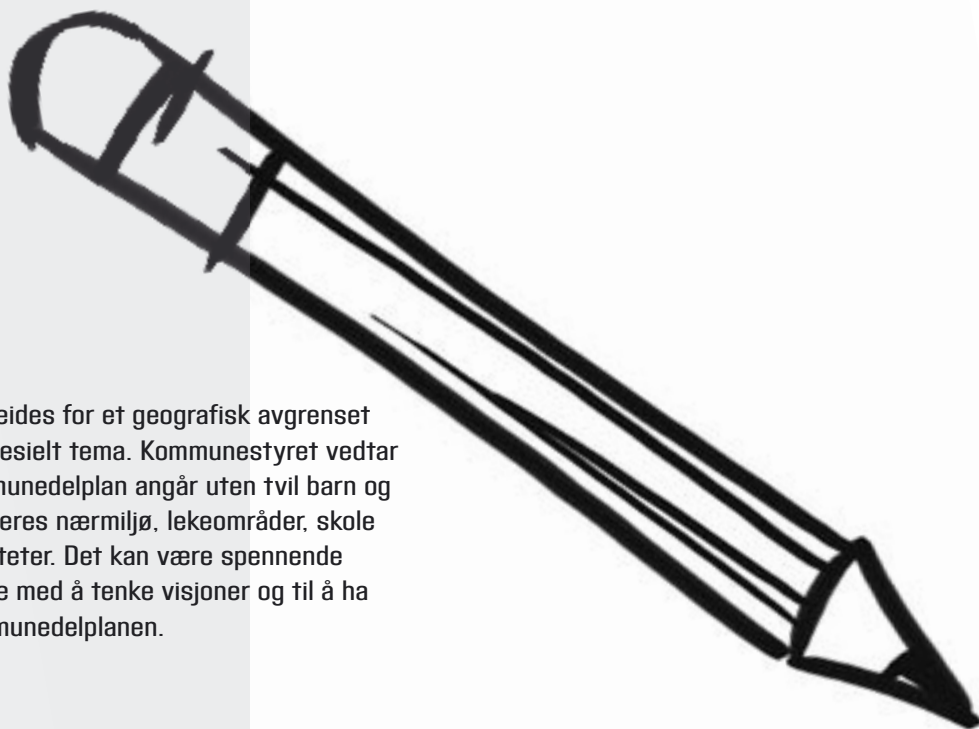
blir ikke bedre hvis..... Miljøet i kommunen kan bli bedre hvis.... Typisk voksne "brølere" i forhold til miljø i kommunen..... Hva voksne burde gjort for miljøet i kommunen.... Hva unge bidrar med i forhold til miljøet i kommunen.... Hva unge kunne ha gjort bedre i forhold til miljøet i kommunen....

Viktigdiagram (se side 32)

Lappene fra en eller to av eskene på kafebordene kan arbeides videre med gjennom å plasseres i et Viktigdiagram. En eller flere av ideene som havner med stor gjennomførbarhet og stor nytteeffekt i diagrammet, kan det f.eks. lages handlingslinje for.

KOMMUNEDELPLANER

Introduksjon

Kommunedelplan utarbeides for et geografisk avgrenset område – eller på et spesielt tema. Kommunestyret vedtar disse planene. En kommunedelplan angår uten tvil barn og unge. Det handler om deres nærmiljø, lekeområder, skole og kanskje fritidsaktiviteter. Det kan være spennende for barn og unge å være med å tenke visjoner og til å ha konkrete innspill i kommunedelplanen.

Hvem inviteres?

Anb. alder: 10-18 år. Kommunedelplanen angår alle og kan kommuniseres til alle.

Anb. antall: 20-25 i hver arbeidsprosess, her kan det være bra å gjennomføre flere prosesser.

Hele eller deler av trinn i en eller flere skoler i denne delen av kommunen, alle i et nærmiljø, i en organisasjon eller på klubbblag i dette området, kan inviteres. Gjennomføres det flere prosesser, vil dere kunne sitte igjen med en bred kartlegging av barn og unges tanker om nåtid og framtid i denne delen av kommunen.

Forslag til opplegg

Opplegget foreslått her er inspirert av et opplegg gjennomført i Kristiansand, "LUND – på fritiden". Her ble det gjort arbeidsprosesser med deltakere fra flere skoler i området. Det ble gjennomført i samarbeid mellom Pedagogisk senter i Kristiansand og Barnerepresentant i kommunen (2003).

En isbryter (se side 18-19)

Velg gjerne en isbryter i starten, for å komme godt igang og for å få brukt smilebånd og latter. Isbryter legges gjerne inn flere ganger i arbeidsprosessene.

Karttegning (se side 24)

Deltakerne blir bedt om å tegne kart over hvor de ferdes, oppholder seg, og steder de på andre måter har forhold til. De blir deretter utfordret på å sette på plusslapper på de stedene de er mest glad i, minuslapper på steder de ikke liker, som er stygge, dumme eller kjedelige. Til slutt skal de sette på forandringslapper der de synes det er viktig med forandring. Her kan de bli bedt om å prioritere ønskene om forandring, for å få fram hvilke som er de aller viktigste.

Fotocollage (se side 21)

Her skal det tas foto av steder de like og steder de ikke liker. Det er viktig at deltakerne planlegger fotoene godt først og at de dermed får fram noe de har jobbet med – ikke det første det kan være gøy å løpe ut og ta foto av. (...for det kan være fristende.) Billedtekster forklarer litt mer om tankene rundt fotoene, og i en muntlig presentasjon, kan enda flere betraktninger rundt hvorfor akkurat disse bildene er tatt, komme fram.

Framtidscollage (se side 34)

Hvordan ønsker deltakerne seg denne delen av kommunen i framtida? Det er her mulig å starte med verktøyet Ideer på lapp eller Ideer i lufta, for å sikre at en får fram ideer fra alle i gruppa. Ideene kan sorteres og prioriteres, gjennom verktøyet Idesirkel eller Viktidiagram. Når deltakerne har kommet fram til hvilke ideer en ønsker å illustrere og uttrykke videre, lages Framtidcollage, der dette kommer tydeligst mulig fram.

Handlingslinje (se side 37) kan gjennomføres om deltakerne ønsker å bidra til forandringer i den nærmeste tida. Dette kan planlegges i ei handlingslinje.

REGULERINGS- PLANER OG BEBYGGELSE- PLANER

Eksempel "Om sentrum i Lindesnes kommune". Se vedlagt rapport. I arbeidsprosessen i Lindesnes ble 5. og 9. klassinger bedt om å komme med innspill til hvordan sentrum i kommunen skal se ut og hva slags aktiviteter som skal være der. Se mer om dette i rapport Lindesnes.

Introduksjon

En reguleringsplan er en detaljplan som viser hvordan arealene i et avgrenset, mindre område skal brukes. Bebyggelseplaner er enda mer detaljerte. De utarbeides når dette er bestemt i kommuneplan, kommunedelplan eller reguleringsplan. Ethvert planforslag skal ha en egen beskrivelse der konsekvenser for barn og unge vurderes – jfr. Rikspolitiske Retningslinjer barn og unge, punkt 4A. En del kommuner har laget egne retningslinjer for hva en slik beskrivelse skal inneholde. (Kilde: "Barn og arealplanlegging" ved Rita Galteland, Kristiansand kommune.)

Reguleringsplaner og bebyggelsesplaner kan ofte angå barn og unge. Det kan handle om deres nærmiljø, lekeområder, skoleområde og fritidsaktiviteter. Barn og unge kan trekkes inn i ulike faser av regulering- og bebyggelsesplanlegging, men skjer dette tidlig i prosessen, kan det lettere være med å legge premisser i planleggingen.

Hvem inviteres?

Anb. alder: 10-18 år. Arbeidsprosesser kan gjennomføres med ulike grupper.

Anb. antall: 20-50 i hver arbeidsprosess, men med 50 deltakere kreves minimum tre tilretteleggere, spesielt gode forberedelser og organisering.

Hele eller deler av trinn i en eller flere skoler i denne delen av kommunen, alle i et nærmiljø, i en organisasjon eller på klubbblag i dette området, kan inviteres. Gjennomføres det flere prosesser, vil dere kunne sitte igjen med en bred kartlegging av barn og unges tanker og innspill.

Forslag til opplegg

En isbryter (se side 18-19)

Velg gjerne en isbryter i starten, for å komme godt igang, få ereg i gruppa, smile og le litt sammen. Gjør gjerne isbryter innimellom i arbeidsprosessene.

Ønskebrønn (se side 35)

Deltakerne kan lage en Ønskebrønn for fritt å uttrykke hva de mener bør inn i området som skal reguleres. Det er viktig at tilretteleggerne her gir en god introduksjon som forteller hva begrensningene og mulighetene er. Husk ikke å dempe deltakernes skaperkraft og mulighetstenking tidlig i arbeidsprosessen.

Søppelkasse (se side 24)

Dette verktøyet kan brukes om barn og unge blir bedt om å vurdere en bebyggelsesplan eller en reguleringsplan som foreligger. Hva er dumt? Hva vil de bli kvitt i den?

Videodagbok (se side 34)

Dette kan gjennomføres for å få fram skildring en vanlig dag, det som er godt og det som er vanskelig eller dumt. Tema kan være: sentrum, nærmiljøet, hva barn og unge er opptatt av her – eller rett og slett det området som skal bebygges eller reguleres. Deltakerne – eller noen av deltakerne – kan utfordres til å gjøre videopptak som blir til ei "Videodagbok". Husk at de skal gjøre god planlegging. Innspill til innholdet kan komme fra mange deltakere og jobbes fram i grupper gjennom å bruke ideutvanning og iderangeringsmetoder (se side 28-33).

Barn og unge rapporterer til FN

Her følger et eksempel fra det nasjonale prosjektet "Livet under 18". Barneombudet sto bak prosjektet, på oppdrag fra Regjeringen. Forandringsfabrikken ble innleid av Barneombudet som prosjektledere. Kanskje kan resultatene fra bruken av kreative og visuelle verktøy i dette prosjektet være til inspirasjon for å gå i gang med Ung Input i kommunene.

Nesten alle land i verden har sagt de vil følge Barnekonvensjonen og må hvert femte år sende en rapport til FN om hvordan Barnekonvensjonen følges opp i landet. I 2003 bidro 1500 unge i den norske rapporteringen, i prosjektet "Livet under 18." Gjennom kreative og visuelle verktøy formidlet de hvordan det er å vokse opp i Norge. Dette var tredje gang den norske Regjeringen rapporterte – og første gang i verden barn og unge bidro i en regjeringsrapport.

Barn og unge i ulike livssituasjoner – skole, barnevern, flyktning, psykiske lidelser, opplevd samlivsbrudd og organisasjoner – gjennomførte de samme verktøyene. De ble spurt om hvordan de har det på skolen og i fritida – hva de er engasjert i, hva som er bra og dårlig i hverdagen deres, hva de savner, hva de ønsker – og hvordan det kan bli enda bedre for barn og unge å vokse opp Norge. De brukte uttrykk som plakater, foto, collager, postkort og dialog.

SITATER FRA PROSJEKTET

Om å ha opplevd samlivsbrudd

Om å være med og bestemme

- Jeg var 13 og ble ikke tatt på med på råd om hvor jeg ville bo etter skilsmissen.
- Foreldrene kan ikke bare flytte til hver sin del av landet uten å høre på hva barna har å si.
- Du kan godt være yngre enn 10 og mene noe om hvem du vil være med. Foreldrene må ta det på alvor.

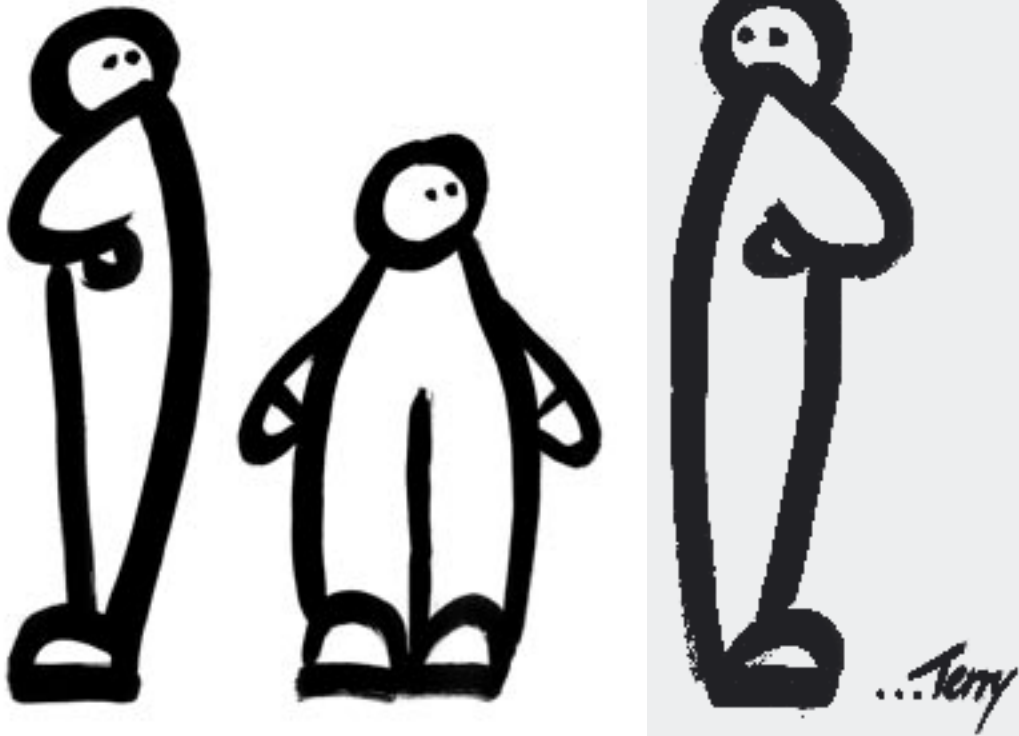
Om hvilke voksne en snakker med

- Vi prater aldri om skilsmisse i klassen.
- Om det noen gang snakkes om skilsmisse, er det vi som tar initiativet, og det er bare én ung som snakker med én voksen.
- Det er kjempeokay å sitte sånn som nå og snakke med andre som har opplevd det samme.
- En voksen burde tatt initiativ til samlinger på skolen med dem som har opplevd samlivsbrudd.

Om å være ung i psykiatrien

Om å blande ungdommer

- De blander ungdommer med forskjellige problemer. Vi irriterer hverandre og terger hverandre. Det er som et galehus når alle viser de verste sidene sine. Det er bedre å være sammen med noen som er friske når du selv er syk.

Om å få vite hva som skjer

- Før jeg kom, visste jeg ingenting om å være på et psykiatrisk sykehus. Jeg vet ikke hvorfor jeg er her.
- Når vi vet hva som skjer, er det mye lettere å være fornøyd og ha det bedre. Selv om jeg bare er 12, er jeg stor nok til å høre sannheten.

Om å være med å bestemme

Jeg skulle ønske jeg kunne bestemme mer selv. Jeg skjønner jeg trenger hjelp. Men jeg har også mange tanker. Vil dere høre forslagene mine? Men de voksne som skal få høre det, må være snille og vise meg respekt.

Om trivsel på skolen, fra elevråd

Hva som er godt på skolen (vektlagt av flest grupper)

- Bra gymnastikksal - Godt elevråd - Positive elever - Dialog - Elevrådet er bredt sammensatt og flittig - Lærerne respekter meningene og fører saker videre - Lærerne engasjerte i elevenes skolehverdag - Datalabb for alle - Fri ferdsel i storefri - Sammensveisa elever - Lite hærverk - Venner - Skolekjøkken, sløyd, musikk, biblioteket - Uteområde - Lite mobbing - Godt synlige vakter - Rådgiveren - Snille lærere -

Hva som er dårlig på skolen (vektlagt hos flest grupper)

- Skoleplassen altfor liten - Mye mobbing - Toalettene - Veggene - Hærverk - Mye søppel - Dårlig renhold - Mye slåssing - Stygge stoler, pulter, gardiner - Stygg skole - Dårlig lufteanlegg - Ikke bruke gymsalen i pausene - Lærerne dårlig til å gi beskjeder - Lærerne oppfører seg som diktatorer - Kantinetyveri - Mye stjeling av lærebøker - Elever slenger dritt til hverandre - Elever følger ikke regler - Mobbing og merkepress

Om å være flyktningbarn i Norge

- Vi er så unge og er helt alene. I tillegg må vi tenke på om vi er velkommen her eller ikke.
- Vi håper at det er språket som skiller oss fra nordmenn. Men om jeg lærer godt norsk og allikevel ikke får venner, da vet jeg ikke hva jeg skal gjøre.
- På en måte er jeg så trist. Jeg har mistet pappa og mamma. Men jeg er glad fordi det norske folk er okey.
- Jeg har mye mer sorg i hjertet enn de fleste norske ungdommer, tror jeg.

Om å være i barnevernet

- Er du fosterbarn har du enten hatt det vanskelig, har det vanskelig eller kommer til å få det vanskelig, tror folk. Det er rart å bli møtt med disse fordommene samme hvor ok du oppfører deg.
- Som fosterbarn får du et stempel både i nabolaget og på skolen: Hun er et opprørsbarn. Men tenk jeg er ikke det, jeg er et barn.

Om diskriminering, fra unge i organisasjoner

- Gutter tar ofte mer plass i skolehverdagen, og lærerne gir dem ofte mer oppmerksomhet enn jentene.
- På skolen blir man satt i bås etter hvilke karakterer man får. Svakerestilte elever blir tatt ut av klassen til ekstraundervisning, de blir på den måten stemplet som dumme.
- Sosial tilhørighet og klesstil kan være grunn for utestenging.
- Fortsatt er det mye diskriminering i Norge. Mange opplever å bli diskriminert på grunn av hudfargen sin.
- Både i kirka og i samfunnet ellers er homofili ennå lite akseptert.

FNs Barnekonvensjon

Dette er en kortversjon av FNs Barnekonvensjon. Den er lånt fra Barneombudets nettsider: www.barneombudet.no

1. ALDER 18 ÅR

Alle under 18 år er barn, dersom ikke en tidligere alder er lovfestet av staten.

2. INGEN DISKRIMINERING

Konvensjonens rettigheter gjelder for alle barn uten forskjellsbehandling og uten hensyn til barnet og dets foreldres rase, farge, kjønn, språk, religion, opprinnelse, eiendom, funksjonshemming eller oppfatninger. Staten skal sørge for at ingen diskrimineres.

3. TIL BARNETS BESTE

Handlinger som angår barn som foretas av myndigheter og organisasjoner skal først og fremst ta hensyn til barnets beste. Staten skal sørge for at de institusjoner og tjenester som har ansvaret for omsorgen eller vernet av barn, har den standard som er fastsatt, særlig med hensyn til sikkerhet, helse, personalets antall og kvalifikasjoner så vel som overoppsyn.

4. STATENS ANSVAR

Det er statens ansvar å sette barnerettighetene ut i livet.

5. FORELDREANSVARET

Staten skal respektere de rettigheter og plikter foreldrene og andre foresatte har for å gi barnet veiledning og støtte slik at barnet skal kunne hevde konvensjonens rettigheter.

6. RETT TIL LIV

Staten plikter så langt som mulig å sørge for at barn overlever og får utvikle seg.

7. NAVN OG STATSBERGERSKAP

Barnet har, umiddelbart etter fødselen, rett til navn og nasjonalitet, og så langt det er mulig, å kjenne til sine foreldre og få omsorg av dem.

8. IDENTITET

Staten skal respektere barnets rett til å bevare sin identitet, herunder nasjonalitet, navn og familieforhold. Dersom et barn ulovlig blir fratatt slik identitet skal staten hurtig bistå med gjenopprettelse.

9. HOLDE FAMILIEN SAMMEN

Barnet skal ikke adskilles fra sine foreldre mot sin vilje, unntatt når dette er nødvendig av hensyn til barnets beste.

10. GJENFORENE FAMILIEN

Søknader om familiegjenforening over landegrensar skal behandles på en positiv, human og rask måte. Barnet har rett til regelmessig kontakt med begge foreldre.

11. ULOVLIG BORTFØRING OG TILBAKEHOLD

Staten skal bekjempe at barn blir tatt ulovlig ut av et land eller

hindret fra å vende tilbake, og skal inngå avtaler med andre land for å få til dette.

12. Å SI SIN MENING OG BLI HØRT

Barnet har rett til å si sin mening i alt som vedrører det og barnets meninger skal tillegges vekt.

13. FÅ OG GI INFORMASJON

Barnet har rett til ytringsfrihet, til å søke, motta og spre informasjon og ideer av alle slag og på alle måter.

14. TANKE-, SAMVITTIGHETS- OG RELIGIONSFRIHET

Barnet har rett til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Staten skal respektere foreldrenes retter og plikter til å opplyse barnet om sine rettigheter i slike spørsmål.

15. ORGANISASJONSFRIHET

Barnet har rett til organisasjons- og forsamlingsfrihet.

16. RETT TIL PRIVATLIV

Barnet skal ikke utsettes for vilkårlig eller ulovlig innblanding i sitt privatliv, i familien, i hjemmet eller i korrespondansen sin. Det skal beskyttes mot ulovlig angrep mot ære og omdømme.

17. MASSEMEDIA

Staten skal sikre barn tilgang til informasjon fra et mangfold av nasjonale og internasjonale kilder. Staten skal oppmuntre massemedia og forleggere til å spre informasjon som skaper forståelse, kunnskap sosiale ferdigheter og velvære, til å lage eget barnestoff, også for minoritetsbarn. Staten skal beskytte barna mot skadelig informasjon.

18. FORELDREANSVARET

Begge foreldrene har et hovedansvar for barnets omsorg og utvikling etter hva som er best for barnet. Staten skal gi støtte og sikre utvikling av institusjoner, tjenester og tiltak for omsorg for barn, herunder også tatt hensyn til utarbeidende foreldre.

19. BESKYTTELSE MOT MISBRUK

Staten skal beskytte barnet mot fysisk eller psykisk mishandling, forsømmelse eller utnyttelse fra foreldre og andre omsorgspersoner.

20. BARN UTEN OMSORG FRA FAMILIEN

Barn som er uten familiemiljø, har særlig rett på beskyttelse og omsorg, for eksempel ved plassering i fosterhjem, eller om nødvendig, ved egnet institusjon eller ved adopsjon.

21. ADOPSJON

Nasjonal og internasjonal adopsjon skal bare finne sted i samsvar med loven, og skal være autorisert av myndighetene. Adopsjon utenlands skal ikke resultere i urettmessig økonomisk fortjeneste, og bør betraktes som et alternativ til omsorgstiltak i barnets opprinnelsesland.

22. FLYKTNINGEBARN

Barn som søker flyktningestatus eller som anses som flyktninger, skal få nødvendig vern og humanitær hjelp. Staten skal i samarbeid med internasjonale organer hjelpe et barn som er alene til å bli gjenforent med sine foreldre.

23. FUNKSJONSHEMMEDE BARN

Psykisk og fysisk funksjonshemmede barn har rett til å leve et fullverdig og anstendig liv under forhold som sikrer dets verdighet, fremmer selvtilit, og letter barnets aktive deltakelse i samfunnet. Et funksjonshemmet barn har rett til særskilt omsorg. Barnet skal få undervisning, opplæring, helsetjenester, rehabiliteringstjenester, forberedelse til arbeidslivet og rekreasjonsmuligheter for å oppnå best mulig integrering og individuell utvikling. Staten skal samarbeide med andre land om dette, og ta spesielt hensyn til utviklingslandenes behov.

24. HELSE

Barnet har rett til å få den best mulige medisinske behandling og hjelp til å komme seg etter sykdom. Staten skal arbeide for å redusere spedbarns- og barnedødelighet, sikre at alle barn får nødvendig legehjelp, gi god helsemessig omsorg til mødre etter fødselen, bekjempe sykdom og gi orientering og utdanning om helse og riktig ernæring. Staten skal også avskaffe helsefarlige tradisjoner, samarbeide med andre land og særlig ta hensyn til utviklingslandenes behov.

25. BARN UNDER OFFENTLIG OMSORG

Barn plassert i omsorgstiltak utenfor familiemiljøet har krav på regelmessig vurdering av behandlingen og oppholdet der.

26. SOSIALTJENESTER

Staten skal sikre at barnet får den sosiale hjelpen og den økonomiske støtten det har krav på etter landets lover.

27. LEVESTANDARD

Barnet har rett til en levestandard som er tilstrekkelig på alle områder. Foreldrene, eller andre som har ansvar for barnet, har det grunnleggende ansvaret for å sikre de livsvilkårene som er nødvendig for barnets utvikling. Staten har plikt til å støtte de foresatte.

28. UTDANNING

Barnet har rett til utdanning. Staten skal gjøre grunnskole-utdanningen gratis og obligatorisk og gjøre ulike former for videregående utdanning tilgjengelig for alle barn, og sette i verk tiltak for å redusere tallet på de som ikke fullfører skolegangen. Disiplin i skolen skal utøves på en måte som er forenlig med barnets menneskeverd. Staten skal også fremme internasjonalt samarbeid om utdanning, og særlig ta hensyn til utviklingslandenes behov.

29. MÅLET MED UTDANNING

Utdanningen skal fremme utvikling av barnets personlighet, og teoretiske og praktiske ferdigheter. Den skal skape respekt for menneskerettighetene og fremme holdninger om fred, toleranse, og vennskap mellom folk. Utdanningen skal skape respekt for naturen, og for barnets egen og andres kultur.

30. MINORITETER OG URBEBOLKNING

Barn som tilhører en minoritet eller urbefolkningen, har rett til sammen med andre i sin gruppe, å nyte godt av sin kultur, religion og eget språk.

31. LEK OG FRITID

Barnet har rett til hvile, fritid og lek, og til å delta i kunst og kulturliv.

32. BARNEARBEID

Barnet har rett til å bli beskyttet mot økonomisk utnyttning i arbeid, og mot å utføre arbeid som kan svekke utdannings- eller utviklingsmulighetene.

33. NARKOTIKA

Barnet har rett til å bli beskyttet mot ulovlig bruk, omsetting og produksjon av narkotiske stoffer.

34. SEKSUELL UTNYTTING

Barnet har rett til beskyttelse mot alle former for seksuell utnyttelse og misbruk. For å verne barn mot slik utnyttning skal staten sette i verk alle nødvendige tiltak, nasjonalt og internasjonalt.

35. BORTFØRING, PROSTITUSJON OG SALG

Staten har plikt til å gjennomføre nasjonale og internasjonale tiltak for å hindre kidnapping, bortføring eller salg av barn til ethvert formål og i enhver form.

36. ANNEN UTNYTTING

Staten har plikt til å beskytte barnet mot alle former for utnyttelse som er skadelig for barnets velferd.

37. FENGSEL, DØDSSTRAFF OG TORTUR

Barn skal ikke utsettes for tortur eller annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. Dødsstraff eller fengsel på livstid uten mulighet for løslatelse er ikke tillatt hvis forbrytelsen ble utført før fylte 18 år. Barn som er i fengsel, skal holdes atskilt fra voksne, om ikke det motsatte anses å være best for barnet. Fengsling skal bare benyttes som en siste utvei og for et kortest mulig tidsrom. Pågrepelse og fengsling skal skje på lovlig måte, og barnet har rett til juridisk og annen aktuell hjelp og til å få en rask og uavhengig overprøving av sin sak.

38. BARN I KRIG

Staten skal sette i verk tiltak for å hindre at barn som ikke er fylt 15 år, tar direkte del i krigføring.

39. REHABILITERING OG REINTEGRERING

Staten er forpliktet til å iverksette alle hensiktsmessige tiltak for å sikre rehabilitering og samfunnsmessig tilbakeføring av barn som er offer for misbruk, utnyttelse, forsømmelse, tortur, væpnede konflikter eller annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

40. BEHANDLING I SAKER OM STRAFF

Barn som er anklaget eller dømt for straffbare handlinger har rett til en behandling som sikrer verdighet og fremmer dets respekt for menneskerettighetene. Målet er at barnet finner en konstruktiv plass i samfunnet. Staten skal fastsette en kriminell lavalder. Det skal være mulighet til å få overprøvet en straffedom av en høyere myndighet eller domstol. Barnet skal få gratis bistand av tolk hvis barnet ikke snakker det språket som blir brukt.

41. NÅR ANDRE LOVER ER BEDRE

Hvis andre nasjonale eller internasjonale lover som staten har vedtatt, sikrer barnet bedre enn med denne konvensjonen, gjelder disse lovene, og ikke konvensjonen.

42. KJENNSKAP TIL KONVENSJONEN SKAL SPRES

Staten er forpliktet til å gjøre konvensjonens innhold kjent for barn og voksne.

for at unge kan formidle til voksne

– Stilig at vi er forfatterne av dette... Fra Lindesnes kommune.

www.vaf.no
www.forandringsfabrikken.no